

İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
No:40 (Mart 2009)

Ömür SEZGİN* – Raşit KAYA – Cemil OKTAY*** :**

“SİYASET 'İYİ YÖNETİMİN, MUTLU TOPLUMUN' ARAYIŞIDIR...”****

**Yer: Ankara Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Tarih: 12.10.2008**

İ.K: Şimdi biz niye buradayız, isterseniz oradan başlayalım. SBF dergisi için özel sayılar yapmaya başladık; bu sayının konusu da “Türkiye’de Siyaset Bilimi”. “Türkiye’de Siyaset Bilimi” deyince belli ekollerin temsilcilerini ele almayı ve onlardan yazı ya da röportaj yoluyla katkı yapmalarını istedik. Ancak “Marksist Siyaset Bilimci” olarak kim var diye düşündüğümüzde çok zorlandık doğrusu. Marksist diye bilinen sosyal bilimciler daha çok başka alanlardan. İktisattan var, tarihçi çıkıyor, felsefeci çıkıyor. Fakat kendisini Marksist olarak tanımlayan, çalışmalarını o çerçevede yapan siyaset bilimci sayısı çok az. O yüzden bu kadar yolu kat edip buraya geldik. Şimdi bunu düşününce, bunun nedenleri ne olabilir? Yani bunun bence Türkiye’deki siyasal ortama ilişkin nedenleri var. Ama onun dışındaki nedenleri ben daha çok merak ediyorum. Marksizm’in kendisine ilişkin nedenler de var mı? Yani “Marksist Siyaset Bilimi” diye bir şeyden söz edilebilir mi? Marksizm siyaset bilimini ne kadar ciddiye alıyor, siyaset biliminin konularıyla ne kadar ilgili? Bunları konuşalım istiyorum.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

** Prof. Dr., ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı.

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi emekli öğretim üyesi, halen Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler ve AB Bölüm Başkanı.

**** Söyleşiyi gerçekleştiren: Yrd. Doç. Dr. İnci Özkan Kerestecioğlu, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

R.K: Dünyadan başlayıp, genel gelişmelerden Türkiye'ye gelmek daha iyi olur bence. Dünyada sosyal bilim nasıl ve hangi kontekstte oluştu, Temel sorunsal ne idi; Marksizm bu çerçeve içine nasıl yerleştirilebilir gibi sorulara yanıt arayarak söyleşiye başlayabiliriz. Sonra da “Siyaset Bilimi” denilen çerçeve içinde Marksizmin yerine eğilebiliriz.

Ö.S: Sosyal bilim ne anlama geliyor, niye çıktı? Esas soru o. 16.yüzyılda Rönesans'la başlayan, Aydınlanma ile 18. yüzyılda doruk noktasına çıkan, doğa bilimlerinin pratik olarak sonuç vermesi ve felsefe-bilim ayrılığının yavaş yavaş ortaya çıkması... Newton mesela kendisini felsefeci diye takdim ediyordu. Newton, bizim için bugün pozitif anlamda fizik biliminin kurucusu. Ama Newton ilk ortaya çıktığı zaman doğa felsefeci olarak isimlendiriliyordu. Bilim felsefeden daha sonra koptu. Koparken de felsefenin alan yitirmesine yol açtı. Felsefe sonuca gidemeyen bir şeyken, doğa felsefesi sonuca gidebilen, pratik sonuçlar doğuran, toplumu değiştirebilecek şekilde, toplumsal yaşamı yönlendirebilecek şekilde doğa üzerinde egemenlik kurmaya imkân veren bir takım teoriler kurabildi. Felsefe o zaman, ontoloji, epistemoloji, ya da metafizik denen alanlara hapsedildi. Felsefe alan yitirdi yani. Felsefe işe yaramaz bir şey olarak düşünülüyor. Doğa bilimine baktığımız zaman esas konusu doğa. Onu bilim yapan, gözlenebilen, ölçülebilen gerçeklikler üzerinde çalışması. Yani bir gerçeklik var. Bu gerçeklik ölçülebiliyor. Bu gerçeklik çeşitli. Bu gerçeklikler arasında ilişkiler kurulabiliyor. Bu ilişkiler ölçülebiliyor. Bunlardan bir sonuç çıkarılabiliyor. Bu, bilimin felsefe karşısında, puan kazanması anlamına geldi. Puan kazanması bir sonuç; çünkü pratik olarak gözle görülür bir etki yaratıyor. İnsanların doğa üzerinde hâkimiyet kurmalarına ve toplumların gelişmesine yardımcı oluyor.

Doğa üzerindeki hâkimiyet bir taraftan toplumun gelişmesine yol açarken, diğer taraftan da toplum, karmaşık bir konu olarak karşımıza çıkıyor. Orada da bu sefer, doğa bilimleri anlamında “toplumbilim” olur mu olmaz mı sorusu sorulmaya başlıyor. Bilindiği gibi bazı tartışmalar var. Bütün 19. yüzyıl boyunca toplumbilim mümkün mü tartışmaları yapılıyor. Toplumbiliminin konularının gözlenebilen, nesnel konular olmadığı, araştırmacıların öznel niyetlerinin de işin içine gireceği söyleniyor. Doğa bilimi anlamında nesnel bir sosyal bilim olmaz diyenler var. Buna mukabil mesela Weber ortada bir yerde duruyor. “Evet, öznel olarak insan yapıyor, ölçüyor; ama bunu yaparken pekâlâ öznelliklerinden sıyrılabilir bir yere kadar” diyor. Bir kısım da, kesin doğa bilimi gibi toplum bilimi de olur iddiasında. “Toplum gözle görülen bir şeydir, yeter ki incelensin, ampirik olarak ele alınsın” diyorlar. Bu ampirik olarak incelenme hikayesi üzerine işler karışıyor. Ve o zaman ampirizme önem veriliyor. Ampirizme önem verilmesi şu demek: Bir bilimin bilim olabilmesi için, bir disiplinin bilim olabilmesi için, mutlaka tanımlanmış, kavramsallaştırılmış bir nesnesi olması gerekiyor. Toplum nedir? Toplum karmaşık bir bütün. Ancak ampirik bulgularla tespitler yapabiliriz; gördüğümüzü inceleriz dediğin anda iş bitiyor. O zaman tarihçi okul çıkıyor karşılına ki Marx bunların içinde. Ve şunu söylüyor kendisi: “sizin bütün gözledikleriniz aslında tarihsel bir sürecin sonucudur, değişmeyen gerçek diye bir şey yoktur. Ve gerçeklik diye gördüğünüz ve incelediğiniz her şey mutlaka daha önceki bir sürecin sonucudur. Bu süreci incelemeyen, sadece güncel veriden hareket edemezsiniz.” Çünkü böyle her

zaman için geçerli bir veri yok. Yani toplum diyorsunuz ama verili bir toplum yok, çeşitli toplumlar var, çeşitli gelişme aşamalarında toplumlar var. Marx'ın özelliği, bu aşamaları, toplumun değişirliğini, tarihselliğini açıklama gayreti içinde olmasıdır. Çünkü tamamen tarihsel dersen bilim olması hiç mümkün değil. Her zaman bir şeyler tanımlarsınız ama tarihçi için de değişir o. Buna karşın doğa biliminde formüller kurduğunuz zaman, çok büyük değişiklikler olmadığı sürece - ki o büyük değişiklikler bilimde yeni paradigmalara çıkmasına yol açar- genelleme yapabilirsiniz. Gerçeklik var mı yok mu? Bilimi adeta mümkün kılan soru bu. Bilim, bütünüyle, bir gerçeklik olduğu varsayımı üzerine kurulu. Gerçeklik yoksa gerçekliğin bilgisi de bilimsel olamaz.

İ.K: Gerçeklik derken, tek bir gerçeklik mi?

Ö.S: Evet, işte o büyük tartışma. Platon'dan beri bunun tek gerçeklik olduğunu söyleyenler oldu. Ama tek gerçeklik olunca iş tanrıya gitti. Tanrıdan kurtarmak için Platon'un bulduğu yol "tek gerçeklik değil, birçok gerçeklikler vardır." Kendi aralarında bir sistem oluşur; yani idealar dünyası. Ama iki dünyayı ayırmak mecburiyetinde kaldı. Bütün gerçekliklerin var olduğu, egzistansiyel anlamda var olduğu bir dünya düşünmek mecburiyetinde kaldı. Reddetmiyor gerçekliği, reddederse bunun bilgisi olmayacak. Sürekli değişiyorsa, değişmeyen bir gerçeklik bilgisi olamaz. Bilginin bilimsel olması için değişmeyen olması gerekir. Değişmeyen bir bilgi ise değişmeyen bir nesnenin bilgisidir. O yüzden bir değişmeyen idealar, gerçeklikler dünyasına mahkûm oldu.

İ.K: Hocam çok özür dilerim; bilimsel bilgi ile değişmemesi arasındaki ilişkiyi tam olarak anlayamadım.

Ö.S: Bu tartışmaları, bu tespitleri eski Yunan'a bakarak söylüyorum. Anlamsız değil, bugünkü postmodernlerde de aynı tartışmayı görüyoruz çünkü. Bilginin ilk olarak ortaya çıktığı dönemde yine doğa bilimleri vardı. Doğa karşısında biz bunları çözemeyiz dediler. O zaman bilgi sınırlı. Yıldızların hareketlerini, doğanın hareketlerini, çok sınırlı çözebildiler. Bu tartışmalar başlayınca bu sefer insanlar dedi ki, "o doğa ile biz uğraşamayız, toplumla, insanın mutluluğuyla uğraşalım". İnsanın mutluluğuyla uğraşınca, "her şeyin ölçüsü insandır" anlayışına yönelindi. Değişmeyen bir değerler sistemi yoktur. Her gerçeklik her insana göre değişebilir. Doğru, insandan insana değişebilir. Platon buna itiraz ediyor; bütün batı düşüncesi Sokrates'le Platon'la başlayan bu geleneğe dayanıyor. Sokrates ile başlayan, "hayır böyle her şeyin insana göre değiştiğini, tamamen görece olduğunu söylemek doğru değil" anlayışdır. Bütün insanlar için bir "hakikat" vardır veya "hakikatler" vardır. Önemli olan insanların bu hakikatlerin olduğunu kabul etmesi ve o hakikatleri hayatı boyunca aramasıdır. Ama Sokrates çözüm getirmiyor, sadece bir davranış biçimi öneriyor. O yüzden ahlakçı. "İnsan yapmalı" diyor. Ne yapmalı? "Gerçeği araştırmalı", bu tamam. Yani mutlaka bir gerçek var olmalı. İnsanların amacı bu gerçeği, bu hakikati bulmaktır. Erdemli insan bunların peşinde koşar. Gerçek bilgisini bulmak için uğraşmalıdır. Platon, "gerçek vardır" ile yetinmiyor, bu gerçeğin ne olduğunu tanımlamaya kalkıyor. Ama bunu tanımlarken de işte, idealar dünyası diye bir şey kurmak mecburiyetinde. Sanal olarak bir başka dünyadan, her

şeyin gerçek olduğu bir dünyadan söz ediyor. O zaman bilim kolay. Neydi? Tanımı gereği değişmeyen bilgiyse bilim, değişmeyen nesnenin bilgisi olması lazım yani. Öyle bir dünya düşünüyor ki, orada her şey değişmeyen, doğmamış, ölmeyecek şekilde var. İyisi de, kötüsü de, karmaşık da olsa böyle bir şeyden hareket edince, burada sosyal bilim de, doğa bilimi de siyaset bilimi de mümkün oluyor. O yüzden, her ne kadar modern Amerikan siyaset bilimi ekolü Platon'u felsefeci olarak anlatsa da, bilim tartışmasına biraz girdiğiniz zaman, Platon'un siyaset bilimini mümkün kılan düşünür olduğunu görürsünüz. Çünkü siyasetin sorusu, polis. Polisin mutluluğu, polisin iyi yönetilmesine bağlı. "Mutluluk" o dönemin temel sorunu. Bütün temel sorun, arkada yatan temel sorun, insanlar nasıl mutlu olur? İyi yönetilirse. O dönemde insanın polisten bağımsız olarak, toplumdaki bağımsız olarak, var olduğu kabul edilmiyor. Yani insan, ancak bir polisin üyesi olduğu için insandır.

C.O: Hatta insan doğası gereği polis üyesi olmaya adaydır. Öyle doğduğu, tabiatı öyle olduğu için.

Ö.S: Siyasetin konusu polisin iyi yönetilmesiyle, onun da temelinde yatan sorun insanın mutluluğu. İnsanın mutlu olabilmesi için, üyesi olduğu, insan olabildiği topluluk olan polisin iyi yönetilmesi politikadır.

Marx'la birlikte toplumun kavramsallaştırılması, toplumun bir gerçeklik olarak açıklanması çabasına giriliyor...

İ.K: Başta değindiniz, Aydınlanma sonrasında, özellikle 19.yüzyılda felsefe itibarını yitirmeye başlıyor, metafizik alana ait bir şey olarak görülüyor ve bilimsel bilgi de, olması gerekenle değil, olanla ilgilenen bir bilgi olarak tanımlanıyor. Ancak özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eleştirel okulla falan bence, felsefeyle sosyal bilim arasında tekrar bir ilişki kuruluyor. "Olması gereken" in arayışı bilimsel düzlemde yeniden meşruiyet kazanıyor. Marksizm'i de burada bir yere koyabiliriz belki. Tekrar bir ilişki kurulduğunu söyleyebilir miyiz?

Ö.S: Tekrar işte, bana da sorarsan, Marx'la ilişki kuruluyor. Marx'la birlikte toplumun kavramsallaştırılması, toplumun bir gerçeklik olarak açıklanması çabasına giriliyor. Ama Marx'ın ele alışı, ampiristlerden veya pozitivistlerden farklı, onlar gördüğümüzü inceleyelim diyor, öznelliklerimizden kurtulalım; gördüğümüzü açıklayalım. Ama senin gördüğün veri değil ki.

İ.K: O anki durum.

Ö.S: O bir felsefi tartışma. Veri dediğin senin veri mi değil mi? O anlamda gördüğün şey, gözlemediğin veya gözetlediğin şey veri mi değil mi? Bilim için "gözlenebilir nesnelere üzerinden hareketle bilgi üretmektir" gibi tanımlar yapılıyor. Toplumda da insanlar yahut ufak topluluklar gözlenebilir. Ama bu gözlemeden önce, gözlediğin şey, bir tarihsel sürecin sonunda oluşuyor.

İ.K: Bağlamsal bakmak yani. Sosyal bilim yapmak aslında baktığın olguya bağlamsal bakmayı gerektiriyor. Yani hem tarihsel arka planı hem o günün koşulları içinde görünmeyi, o ilk baktığında görünmeyi görmek, arkadakini görmek, bütünsel bakmak. Şimdi bu mesela aynı zamanda çok genel bir sosyal bilim yapma metodu olabilir. Bu yaklaşım daha çok Marksizm'in etkisiyle oluyor bence. Onun dışında başka gelenekler de var mı? Çünkü ben hep bunu Marksizm'le bağlantılıdırıyorum. O zaman şunu demek çok mu iddialı olur: Marksizm'in siyaset bilimine ya da sosyal bilimlere etkisi dediğimiz şey, aslında Marksizm'den çok daha fazla bir şey. Yani kendini Marksist olarak tanımlamayan, Marksist paradigmanın içinde yer almayanları da etkilemiş, bu anlamda da hâkim olmuş bir yaklaşım sonuçta. Çok mu karışık anlattım bilmiyorum.

Ö.S: Hayır karışık anlatmadım da düşünüyorum.

İ.K: Yani bir anlamda ciddi bir başarısından, başarısından demeyeyim de, Marksist yaklaşımın bir hegemonyasından söz edilebilir mi? Yoksa bu yaklaşım sadece ona özgü değil mi?

Ö.S: Marksizm'in hegemonyasından bahsetmek mümkün değil.

İ.K: Yani, politik anlamda söyleyiyorum, yöntemsel anlamda söylüyorum.

R.K: Şimdiye kadar bilim-felsefe ilişkisi vesilesiyle kimi metodoloji sorunları da kondu ortaya. Buradan siyaset bilimi konusuna geçerek; bir gelişim sürecinden bakarak Marksizme öyle gelmek lazım. Ömür Hoca'nın haklı olarak söylediği gibi, siyaset, polisin yönetimi, siyasetin polisin sakinlerine mutluluğu sağlayacak bir yönetim anlayışını, yapısını nasıl götüreceği esas soru ise; bu çerçevede içinde 19. yüzyıla gelindiğinde ister istemez şimdi kısaca demokrasi denebilecek bir soruna ulaşıldığını görüyoruz. Tartışma ve tabii ki mücadele içinde farklı kuramsal duruşlar şekilleniyor. Ama o senin sözünü ettiğin bağlamı oluşturabilmek için daha öncesinden birtakım şeyleri hatırlamamız gerekiyor. İşte Ömür Hoca'nın anlattığı çerçevede içine İbn-i Haldun'u katmak lazım; aydınlanma düşünürlerini bir hatırlamak gerekir. O çerçevede siyaset bilimiyle doğrudan bağlantılı olarak Machiavelli, Montesquieu ve Locke'u hatırlayarak ama bütün bunlardan sonra konuyu adını koyarak dile getiren bir isim olarak benim aklıma Alexis De Tocqueville geliyor. Tocqueville neye bakıyor? Amerika'yı gözlüyor. Ve Amerika'yı gözledikten sonra yapıtlarını ortaya koyuyor. Konteksti incelediğimizde, 19. yüzyılın siyasal hareketlerini ve kapitalizmin gelişme aşamaları içinde yaşanan sanayi devrimini gözlediğimizde, ortaya bir şey çıkıyor. Gözlenebilir gerçeklik olarak demokrasi diye isimlendirilebilecek bir kaygı var, somut sorunlardan, gereksinimlerden kaynaklanıyor. Siyasal yaşamın kavramlaştırılması sorununda, demokratikleşme ya da demokratik yönetim anlayışı aranan bir zemin haline geliyor. Aristo'dan gelen mutlu yönetim arayışı, iyi yönetim, demokrasi kavramına oturuyor. Demokrasi kavramı elbette Eski Yunan düşüncesinden farklı; ama burada artık demokrasi, bir sorunsal olarak gündeme geliyor. Mutluluğa götüreceği iyi yönetim arayışları, kısaca normatif olarak "ideal bir demokrasinin arayışı"na dönüşüyor. Bakış bu. Bir yanda böyle bir arayış var, bir yanda da toplumda yaşanan somut sorunlar var. Kanımca

toplumbilimi, sosyoloji böyle ihtiyaçlara yanıt bulma çabası olarak doğuyor, gelişiyor. Paralel, eş zamanlı bir gelişim söz konusu. Yanlış hatırlamıyorsam, Alexis de Tocqueville de, Comte da 1830'lardadır.

C.O: Hatta geriye gidersen, St. Simon'a kadar dayandırırısın.

R.K: Comte'un iddiası, bildiğimiz gibi, pozitif bilime dayalı bir toplumbilimin mümkün olduğu. Çok yalın olarak söylersek, O'na göre, toplumun sorunlarını bilimsel olarak inceleyip tespit edersek, toplumun mühendisliğini yapar; sorunları da çözeriz, aşarız. Ve tabii bunun arkasında "bırakın 'bir bilen olarak' ben yöneteyim" talebi de var. Bir anlamda bu, ideal demokrasinin olabileceği, kurulabileceği tartışmasının yeniden açılması bana göre. Tam bu noktada da Marx'ın itirazı gündeme geliyor. Şöyle ki, Marx böyle bir dogmatik, ideal bir demokrasi anlayışının kapitalist bağlamda mümkün olmadığını, olamayacağını söylüyor. Niye? Kapitalist toplum, içerisinde sömürü ilişkilerini barındırdığı için, eşitsizlik bunun içinde olduğu için, bu bağlam ve yapı içinde bir demokrasi olamaz diyor. Ya da çok basit anlatırsak diyor ki, "demokrasinin ulaştıracağı mutluluğu burada aramayın, çünkü kapitalizm kendisi bir irrasyonelitedir". Dolayısıyla bu irrasyoneliteyi aşmadan demokrasiyi aramak anlamsızdır. Marx'ın bence katkısı burada. Buradan ne çıkıyor? Sömürü ilişkilerinin var olduğu, eşitsizliğin olduğu bir toplumsal yapıda, normatif temelde, siyaset düzleminde mutluluğu sağlayıcı bir siyasi form aramanın, bir devlet formu aramanın anlamsızlığı çıkıyor. Onun yerine, totalite olarak topluma yaklaşmanın gereğine işaret ediliyor. Toplumun, sistemin bütünlüğü hareket noktası olunca, tabii ki karşımıza daha sonraki "altyapı üstyapı ilişkileri" tartışması çıkacaktır kavramsal çerçeve olarak. Ve orada bu ilişkinin nasıl bir belirlenim olayı, bir determinasyon olayı yarattığı tartışması gündeme geliyor. Pozitivistler, böyle bir hareket noktasından iktidar ve sömürü ilişkilerinden soyutlanmış ideal bir tip olarak bir demokrasi formunu arayanlar; toplumdaki ilişkileri, altyapı- üstyapı diye nitelendirilmiş totalite içindeki, toplumun değişik düzeyleri arasındaki ilişkileri, birbiriyle öyle doğrudan etkileşim ve belirlenme içinde, bir totalite oluşturur biçiminde görmüyorlar. Marx ise bunu görmeden, buradan kalkarak bir analiz yapmadan, işte Ömür Hoca'nın söylediği biçimde, kapitalizmin görüntüdeki gerçekliğiyle uğraşarak, onu düzenlemeye kalkarak, toplum mühendisliği yaparak bir yere varılamayacağını söylüyor.

Ve bütün 19. yüzyıl, özellikle ikinci yarısı, sürekli mücadelelerle geçen bir dönem. Ama bu mücadeleler çerçevesi içinde Marksizm, Ömür Hoca'nın da dediği gibi, hegemonik olamıyor bir türlü. Ama buna karşılık, İnci'nin de dediği gibi, yönetsel çerçeve olabilecek, eleştirel duruşlu başka bir yaklaşım da yok bana kalırsa; pozitivist yaklaşımlar çerçevesinden yapılan önermelerin hiç biri mutluluğa götürecek siyasal formu getirmiyor. Tabii, bu arada daha sonra ifade edileceği gibi, bir formel demokrasi anlayışının kavramlaştırmasının bir şekilde, zaman içinde ve ülkeden ülkeye farklılıklar da gösterse kavramsal çerçeve olarak kabul gördüğünün de yadsınmaması lazım. Marksizm'in yüzyıl sonlarında siyasal hareket olarak da yenilgisiyle bunun bağlantısını görmemek de mümkün değil. Kuramsal çerçevelerin esas ayrımı, altyapı-üstyapı ilişkisinin ya da toplumsal düzeyler arasında etkileşimin yani totalitenin nasıl kavrandığı konusunda pozitivist-liberal ve (sonraları)

“çoğulcular” ile Marksizm’in farklılığında yatıyor. Ama 20. yüzyıla geldiğimizde Marksizm’in içinden de bakıldığında bir başka sorunla karşılaşılıyor. Çünkü Marksizm’in bir de siyasi mücadeleleri, somut pratiği var. Somut gelişmeler, Marksizm’in teorik kabul gören önermelerinin yine Marksizm’in içinde yer alan teori-pratik ilişkisi bağlamında sorgulanmasını gerektiriyor. Çünkü 20. yüzyılın başında, bir yanda sonradan “reel sosyalizm” diye kabul görececek bir devrim var; öte yanda gelişmiş kapitalist ülkelerde yenilgi hatta bir “karşı devrim” var. Marksizm’e, çok kabaca söylersek, bir düşünsel sistem olarak bir de siyasal hareket olarak bakmak lazım. Praksis, pratik konusu. Düşünsel temellerden kalkarak, somut durumun somut analizinin yapılması gerektiği kabul ediliyor. Somutan soyuta nasıl varılır ya da “soyut nasıl somutlanır?” tartışması metodolojik olarak Marksizm içinde gündeme geliyor.

Ö.S: O tarafa geçmeyelim Raşit şimdi.

R.K: Bir dakika sabredebilerseniz, izninizle kısa bir şey söyleyeceğim. Şöyle bir sorun çıkıyor ortaya. Marx’ın kuramsal olarak ve Marksistlerin bu teorinin ışığında devrim bekledikleri yerde; pratikte başarıyı bekledikleri, stratejilerini ona göre yaptıkları, kapitalizmin geliştiği yerlerde devrim yok. Hatta işte Nazizm’le Mussolini ile bir karşı devrim var. Buna karşılık Lenin’in stratejisi ile devrim beklenmeyen yerde devrim var. İşte bu noktada Gramsci’yi ve Frankfurt Okulu’nu hatırlamamız gerekiyor. Siyasetin teorisi, siyaset biliminin Marksist çerçevede bakışı deyince Gramsci’yi hatırlamak gerekiyor. Gramsci hapishanede, hepimizin bildiği gibi, dolayısıyla böyle olunca akademik dünyanın falan dışında. Akademik dünya Gramsci’yi çok sonraları keşfetti. Ama Frankfurt Okulu çok net olarak akademik bir yapının içinde ve Gramsci’nin sorduğu soruları benzer şekilde soruyor. Her ikisinin de kaygısı aynı. Onlara göre ya teori yanlış, yani bizim Marx’tan kalkarak yaptığımız, anladığımız şeyler teorik olarak yanlış. Ya da biz teoriyi yanlış anladık diyorlar. Yani kısaca bu altyapı-üstyapı ilişkisinin yeniden tartışılması, totalitenin nasıl olduğu meselesi giriyor gündeme. Bu arada, o konulara akademik toplumbilim ne diyor diye de bakarsak...

Ö.S: Oraya girme şimdi...

R.K: Uzatmayacağım, ama izninizle bir yere bağlamak istiyorum sözlerimi. Şöyle ki, akademik toplumbilim o zamana kadar toplumun düzeyleri arasındaki bağlantıyı, korelasyonu, herhangi bir bütünlük içinde, totalite içinde görmüyordu. Ama II. Dünya Savaşı içindeki yıllar ve sonrasında gelişen Amerikan Siyaset Bilimi çerçevesindeki “comparative politics” denilen karşılaştırmalı siyaset yaklaşımı farklı bir yere geldi. Toplum, Parsons’la, Easton’la, Almond’la sistem teorisi bağlamında bir totalite olarak ele alınmaya başlandı. Tabii bu totalite Marksizm’in temelindeki türden bir determinizm içermiyor; ama yine de bir sistem anlayışı içinde topluma bütünsellik içinde bakılıyor. Dolayısıyla Marksizm’in o açıdan ciddi bir etkisi var diye düşünüyorum. Ana akım akademik siyaset bilimi böylelikle kendisine yeni bir soluklanma alanı yaratırken, Poulantzas’a gelene kadar Marksizm çerçevesinde akademik içerikli diye tanımlanabilecek siyaset bilimi analiz çerçevesinden söz edemeyeceğimizi düşünüyorum. Ama Marksizm’in akademik

yaklaşımlara yadsınamaz bir etkisi var. Öte yandan, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, o görkemli otuz yıl denen Batı'da yerleşen "refah devleti" anlayışı da, bana göre Marksizm'in içinden bir siyaset teorisi geliştirilmesini, Marksistleri, Marksist düşünürleri epeyce zorlamıştır diyorum. Ben şimdi susayım.

İ.K: Refah devleti uygulamaları Marksist düşünürleri ne anlamda, nasıl zorluyor, açabilir misiniz?

R.K: Refah Devleti pratikleri bir yanıyla akademik çerçevede sosyal devlet kavramı ve anlayışını getiriyor. Aynı pratik, Marksist eleştirinin temelindeki "sömürü" konusunun kavranmasını güçleştiriyor. Duverger gibi önemli sosyal bilimciler sosyal devlet kavramlaştırılmasında Marksizm ile -kendilerine verdikleri isimle- "pluralizmin" bütünleşmekte olduğundan söz ediyorlar. İdeolojilerin "öldüğü" ilan ediliyor. Böyle bir ortamda Marksist çözümler için pratik-teori bütünlüğünü ortaya koymakta bir zorluk oluşuyor. Belki de bu güçlük nedeniyle Marksist temelden kalkarak siyaset teorisi oluşturulması daha önemli hale geliyor. Hemen söyleyeyim, kanımca devletin temel ve daha derinden bir inceleme konusu olarak Marksizm'in içinde çok özel bir önem kazanması, pratiğin analizine duyulan bu ihtiyaçtan kaynaklanıyor. İşte önce Althusser çıkıyor, sonra Poulantzas ve diğerleri çıkıyor. Yani işin içinde bir pratiğin kavranması ve açıklanması sorunu var. Mesela bu çerçevede Anglo-Sakson ülkelerde iktidar herhangi bir şekilde tehdit altında falan olmadığından oralardaki Marksist düşünürlerin kendi hareketlerinden pratik olarak çıkartabilecekleri, teori ile sınıyıp yeni açılımlar, stratejiler oluşturacakları bir durumları yok. Onlar ne yapıyorlar? Althusser'i alıp Fransızlardan çok daha ileri Althussercilik yapıyorlar, Gramscicilik yayılıyor Anglo-Sakson dünyasında. Ama buna karşılık Batı'da, Fransa, İtalya gibi yerlerde, kendi siyasal iktidar mücadelesini veren Marksist hareketler olduğu için, yani komünist partiler oralarda güçlü olduğu için, tabii daha farklı bir durum söz konusu. Çünkü özellikle 70'li yıllarda bu ülkelerde Marksist hareketler iktidar adayı. İktidar adayı olduğunda farklı bir teori-pratik tartışması gündeme geliyor. İşte kapitalizm, "monopolist devlet" tartışmaları içinde, devlet çok farklı bir şekilde yeniden incelenmeye başlıyor. İzleyen gelişmelere ben daha sonra gireceğim.

Ö.S: Şimdi başka yere girdin. Ama ben kaldığım yerden devam edeyim. Ne demiştik, eski Yunan'da, bütün klasik çağda sorun insanın mutluluğu. Ve insanın mutluluğu dediğin zaman polislin iyi yönetimi çıkıyor, polislin iyi yönetimine iki cevap geliyor. Bir, Platon'un "en iyi"yi kafasında yaratarak, o iyiye uyan toplum modelini kurma arayışı, ikincisi Aristo'nun yolu. Bu yola bugünkü ampristlerin yolu diyebilirsin. Farklı toplum yönetimlerini inceleyerek, hangi toplumda insanların daha mutlu olduğunu görmek. Ya da farklı toplumlarda, farklı anayasalara sahip ülkelerde nelerin aksadığını tespit ederek, o aksayan yerleri giderecek şekilde bir yeni yönetim kurmak yani olandan hareket etmek. Platon ise olandan hareket etmiyor. Kafasında doğruyu buluyor, idealar dünyasındaki devleti kendisine göre tanımlıyor; o devleti yeryüzünde oluşturmaya çalışıyor. O zaman tamamen ideal bir model uyguluyor. Arada geçen dönemleri atlayalım, sonra ne oluyor, din geliyor gündeme.

C.O: Yani araya Hıristiyanlık giriyor.

Ö.S: Hıristiyanlık geliyor, İslam da geliyor. Ne oluyor, soru değişiyor. Artık soru insanın mutluluğu değil; soru “insanın kurtuluşu” oluyor. Bu dünyada mutluluk falan olamaz. Nedir, insan ancak öbür tarafta mutlu olacaktır. Buradaki işi kurtuluşu sağlamaktır.

C.O: Buraya eziyet çekmeye gelmiş zaten.

Ö.S: Şimdi, buradan itibaren bir takım değişiklikler oluyor. Marx’a göre bunun açıklaması var ki, Marksist olmayanlar bile bu açıklamayı kabul etmek mecburiyetinde: İktisadi gelişme. Akdeniz’in tekrar seferlere açılması, feodalitenin kırılması, sınırların genişlemesi ve ticaretin gelişmesi, deniz aşırı ticaretin başlaması gibi bir dizi değişiklikler, bu kendi içine kapalı dünyayı, insanın kurtuluşu modeline uyan yaşama biçimini değiştiriyor ister istemez. Bu yeryüzünde, bu dünyada, insan nasıl mutlu olur? Birey nasıl mutlu olur? Şimdi birey sorusunun ortaya çıkmasında Hıristiyanlığın faydası var, yardımcı da oluyor. İslam’da fark orada, İslam’da birey yok, İslam’da cemaat var doğrudan doğruya. Hıristiyanlık’ta ise iki yönetim olduğu için, bir laik yönetim var yani siyasi yönetim; bir de kilise yönetimi, ikisi bir arada oluyor. Bütün Orta Çağ 13.yüzyıla gelinceye kadar, kilise ile siyaset arasındaki, krallıklarla kilise arasındaki çatışmalarla geçiyor. Bu çatışma sorunu nereye getiriyor? Din, kuvvetli olduğu sürece, bütün iktidarların kendisinden kaynaklandığını iddia ediyor. Kendini zayıf hissettiği andan itibaren de iki ayrı iktidar vardır; “onun iktidarı başka, benim iktidarım başka” anlayışı hâkim olmaya başlıyor. Kilise örgütünün mevcudiyeti ve kiliselerin başından beri, krallar tarafından, imparatorlar tarafından, kendi haline bırakılmış olması, kendi başlarına örgütlenmesi, yönetimlerini doğrudan doğruya kendilerinin seçmiş olması, devletin karışmaması, bir müddet sonra, bu iki alanın kurumsal olarak ayrılmasını mümkün kılıyor. Laik alan ve dine bağlı alan, bu dünyada kurtuluş ve öbür dünyada kurtuluş, bu dünyada mutluluk ve öbür dünyada mutluluk, bunlar bir arada yaşıyor; ama demin sözünü ettiğim değişiklikler sonucunda bunlar çöküyor. Kilise etkisini kaybedince gelişmeler, kilisenin yaymaya çalıştığı düşünceleri de ortadan kaldırıyor. Ve amaç, tekrar bireyin mutluluğu oluyor. Ama bu arada bireyin içinde bulunduğu yapı değişiyor. Sınırların genişlemesi, o sınırların tespit edilmesi ve ticaret yoluyla başka bir bütün ortaya çıkıyor ki, buna devlet denecek. Daha sonra ulus ortaya çıkacak. Cemaatler değil ulus vardır artık. Şimdi, devlet ve ulus ortaya çıkmış olduğuna göre, doğa felsefesinde olduğu gibi, o anlamda toplum felsefesi yapacaksan, bu toplumu tanımlaman gerekiyor. Bu toplumda ne dikkati çekiyor, devlet dikkati çekiyor. Veya devletin üzerinde iktidarını sağlamaya çalıştığı ulus, topluluk dikkati çekiyor. Dolayısıyla konu olarak ulus ve devlet ve devletin iktidarı gibi konular siyaset bilimi denilen bilimin konuları olmaya başlıyor. Ulus, devlet, iktidar.

Atlıyorum tekrar, Marx’ta ne oluyor? Konu ulus değil ya da ulus diyeceksen, bu ulus Hobbes’la başlayan Locke’la devam eden, 19.yüzyıl liberal düşüncesini hazırlayan eşit derecede aklıselim sahibi insanların bir arada, akla göre hareket ettiklerinde ortak iyiyi bulacaklarına, mutluluğu bulacaklarına dair bir fikir

değil. Marx da diyor ki, bu hikâyedir, “belli bir sistemin egemen güçlerinin egemenliklerini kabul ettirmek için kurulmuştur.” Ulus dediğimiz, toplum dediğimiz şey felsefe veya siyaset biliminin konusudur. Ama bu toplum her şeyden önce sınıflar arası ilişkilerden itibaren çözümlenebilir. Toplum demek, bireylerden oluşan bir bütün değildir. Toplum sınıflardan oluşur ve tarih boyunca da sınıfsal mücadelele toplumların gelişmesine yön vermiştir. Bu mücadeleyi ne belirliyor diye sorduğunda kendi iktisat teorisini kuruyor. Ama Marx’ın iktisat teorisi değildir. Marx’ın aynı zamanda siyaset teorisidir de. Ama bugünkü anlamda siyaset bilimi yok Marx’ın tabii. Ben Raşit’e katılmıyorum, Marx’ın demokrasi sorunu yok.

R.K: İşte ben de onu diyorum zaten...

Ö.S: Marx’ın demokrasi sorunu yok. Toplumda sınıf mücadelesi var. Devlet egemen sınıfın egemenlik aracıdır. Toplum, ulus, farklı çıkarları olan grupların, giderek sınıfların çatışmasından oluşur; bu ilişki çatışma ilişkisidir gibi tanımlar getiriyor. Bir demokrasi sorunu yok.

R.K: Senin söylediklerin aslında, benim söylediklerimi neyin üstüne oturtabileceğimizi anlatan şeyler bana göre. Senin söylediklerinden benim çıkardığım husus, temel kaygının bireyin mutluluğunun sağlanabileceği bir sisteme ulaşmak olduğu. İşte benim dediğim de demokrasi diye bir iddianın tam da bu noktada gündeme gelmesi. Böyle bir formel demokrasi arayışı yok Marx’ta tabii ki. Formel demokrasiden söz edilmesi de zaten buradan çıkıyor. Yani tabii ki Marx’ta bir formel demokrasi sorunu ya da derdi yok. Ama...

Ö.S: İtirazım Alexis de Tocqueville’den geldi. Alexis de Tocqueville’in kitabının ismi “Amerika’da Demokrasi”. Ama Alexis de Tocqueville’e bir Marksist olarak baktığın zaman kendisi nedir? Fransa’daki aristokrasiye ait, fakat değişiklikleri yeteri kadar görmüş ve değişikliklerin geriye dönüşünün mümkün olmadığını anlamış, eğitimli bir asilzade. Bir de Amerika’daki deneyimi görüyor. Amerika’da herkesi mutlu görüyor, büyük ölçüde mutlu görüyor. Bu mutluluğu neye bağlıyor, Amerika’da demokrasiye bağlıyor.

R.K: İşte benim demek istediğim de bu. Bu, siyasal mücadelelerin erekliliği olarak demokrasiyi kurmak sorununu getiriyor. Formel, normatif olarak bir ideal yönetim tipine ulaşma çabasını getiriyor.

Ö.S: Marx’ın böyle bir derdi hiç yok.

R.K: Benim de söylemek istediğim şey bu. Marx diyor ki; “kapitalist sistem aşılmadan böyle bir şey aramak anlamsızdır” diyor. Benim de dediğim aynı şey.

Ö.S: Kapitalist sistem aşılmadan değil de sınıflar ortadan kalkmadan demek daha doğru olur. Marx ve Comte birbirlerine yakın dönemlerde, aynı dönemler hemen hemen. Gerçekten toplumbilimin konusu toplum, ama toplumu tanımlamak gerekiyor. Hobbes’un, Locke’un teorisi toplumu bireylerden oluşan bir bütün olarak varsayıyor. Marx’ta birey diye bir şey yoktur; toplumu oluşturan sınıflardır. Birey

ait olduğu sınıf çerçevesinde anlamlandırılabilir ki, Bolşevizm'in, komünizmin çöküşünden sonra en çok üzerinde durulacak konulardan biri bu olacaktır. Boşuna çıkmadı kimlik teorisi. Kimlik teorisi gayet tuhaf bir şey; ama her yerde kimlik teorisinden geçilmiyor. Nereden geliyor kimlik teorisi? Marx'a göre bireyin kimliğini, düşünce biçimini, yaşayış biçimini belirleyen bir şey vardır; o da ait olduğu sınıftır. Sınıflar anlamsızdır demenin bir yolu kimlik siyasetini ön plana çıkarmaktır.

İ.K: Ama insanlar kimlikleri etrafında siyasallaşmaya başladılar. Birileri öne çıkardığı için öne çıkmıyor herhalde, insanlar kimlikleri dolayısıyla yaşadıkları ayrımcılıkları, eşitsizlikleri siyasal mücadelenin konusu haline getiriyorlar...

Ö.S: Küreselleşme ile ilgili olarak ortaya çıkıyor. Küreselleşme ulus devleti yıkınca ne olacak? Ulus devlet yıkılıyor ama yerine ne geliyor? Cemaatler geliyor. Bireylerin tek başına birey olması mümkün olmadığı için, bireyin ister istemez bir topluluk içinde yaşaması gerektiğinden, ulus devlet yıkılınca tek kalan cemaat oluyor. Bireyin birey olması için, bireyin kimlik kazanabilmesi için başkalarıyla birlikte olması lazım. Çelişki buradan kaynaklanıyor. Ama sen bunları dağıttıysan, sınıfları yok etmek için birey vardır diyorsan, o zaman bireyin sarılabileceği tek yer yine topluluk olacak. Ama bu çok küçük bir topluluk, cemaatler. Bu cemaatler dinci cemaat de olur; etnik cemaat de olur. Bugün yaşanan da büyük ölçüde bu.

İ.K: Peki sınıfla beraber bu kimlikleri düşünmek mümkün değil mi? Birbirlerine karşıtlık içinde, birbirlerinin alternatifi olarak düşünmek şart mı?

Ö.S: Bu konuya benim yanıtım yok. Belki de bunlar haklı bilmiyorum. Ama sakallı da haklıdır diye düşünüyorum, Marx. Çünkü görüyoruz olmuyor bir şeyler... Sonuçta yine Marx'ın tarafına dönecek. Marx'ın dediği gibi ezenler var, ezilenler var; bu sınıf mücadelesi devam ediyor ama sınıf inkâr ediliyor. Postmodernler, "birey vardır; her şeyi yapan bireydir, bireyin kimliği de ait olduğu sınıfla ölçülmez" iddiasındalar. Kimlik sorunu demek kimliğin yok olması demek aslında.

R.K: Sen şimdi bu kimlik aidiyeti tartışmasını bırakıp Marx'a geri dönersen, Marx'ın kendi siyasi mücadelesini nasıl açıklıyorsun?

Ö.S: Marx Fransa'ya gelince neyi görüyor? Abartarak şunu görüyor; yeni kurulan ulus devlete, yeni kurulmuş devlete karşı, Paris sokaklarında, insan gibi yaşamayan ama insan gibi yaşamak isteyen bir çoğunluk görüyor. Buna bakıyor: Fabrika işçileri, toplu halde hareket edebilenler bunlar... Emek üstüne yazıyor, insanın yabancılaştırılması, emeğine yabancılaştırılması ve saire, bunları yazıyor. Yeni ortaya çıkmış, o güne kadar bilinmeyen bir grup mücadele halinde. 1848'de işçi sınıfı sokaklarda barikatlar kuruyor. Sadece Fransa'da değil, bütün Avrupa'da üstelik. Bütün Avrupa'da olması enternasyonal olmasını da getiriyor. 1848'de işçiler devrim yapmak üzere iktidarı aldık diye düşünürken, Marx ve Engels Manifesto'yu ona göre yazarken, bir bakıyorlar III. Napolyon ortaya çıkıyor, ne sınıf kalıyor ne bir şey. Tekrar milliyetçilik ve ulus devlet Napolyon'un İmparatorluğu altında hüküm sürmeye başlıyor. O zaman İngiltere'ye zorunlu göç ediyor. Orada kütüphanede

falan çalışırken sınıf mücadelesi nereden kaynaklanıyor, sınıflar nereden kaynaklanıyor, tarihsel gelişme içinde bu sınıf mücadelesi nereye varacaktır gibi soruların peşinden gidiyor, bunların kapitalizmle ilişkisini kuruyor.

R.K: Mücadele stratejisi üretilmesi için de çaba gösteriyor.

Ö.S: Ölüncüye kadar işçi sınıfı bu işi başaracak diye düşündü, Engels daha uzun yaşadığı için bazı görüşlerini değiştirdi ama Marx, “işçi sınıfının vatani milleti yoktur, işçi sınıf evrenseldir, proletarya enternasyondur” demiştir hep. Biraz mekanik bir düşüncesi vardır, kapitalizm geliştikçe işçi sınıfının sayı olarak çoğalacağını söyler. Kapitalizmin yasaları da çoğalmasını gerektirmektedir. Bu mücadele de eninde sonunda iktisadi olarak, sadece iktisadi de değil, bir zorunluluk sonucunda işçi sınıfının egemenliği ile sınıfların ortadan kalkmasına gidecektir. Bu kolay mı olacak? Olmayacak tabii. Olmayacağını tarih gösterdi zaten. Bugün yanlış deniliyor ama bilmiyorum.

19.yüzyılın ünlü karakterlerinde, Marx'da, pozitivist Comte'da, Tocqueville'de, onların arkasından gelen Durkheim'da, Weber'de, hepsinde çok ciddi bir biçimde gelenek karşıtlığı var...

C.O: Şimdi ben de katılabilir miyim?

Ö.S: Tabii.

C.O: Şimdi Tocqueville adı geçti. Bizim bugün tartıştığımız siyaset biliminin gelişmesi açısından söylediği çok ilginç tespitleri var. “Amerika’da Demokrasi” kitabında, “Amerika’da Amerika’dan daha fazlasını gördüm” diyor. Gördüklerinden itibaren bir tür modern toplum modeli geliştiriyor, anonim demokrat sanayi toplumunu anlatıyor. Ben üzerinde durmak istemiyorum ama Ömür baştan beri bir şeyi vurguladı; araya Hıristiyanlığı da soktu ki, sokulması lazımdı. Çünkü neredeyse iki bin yıllık bir parantez kadim dünyanın üzerinde. Aydınlanmadan itibaren geleneğe bir direniş var; geleneği bir yadsıma var. Bu yeni arayışın en belirgin yönü evrenin ve toplumsal yaşamın yaratılmış bir şey olmadığını, değişen bir şey olduğunu vurgulamak. Şimdi Tocqueville diyor ki, “ben şaşkınlık, mevcut kavramlarımla mevcut bilgilerimizle bu dünyayı açıklayamıyoruz, bize bu dünyayı açıklamak için yeni bir siyaset bilimi gerekli” Aynen tabiri bu; mota mot çeviriyorum. “Amerika’da Demokrasi”nin baş taraflarında bir yerde. Yeni bir kavramlar dizisi, yeni bir paradigmaya ihtiyaç var; bu dünyayı biz başka türlü anlayamayız. Bir şeyler oluyor evet, işte Amerika’da gördüm, bizde de benzerleri var. Bir karşılaştırmalı perspektifi var adamın. Şimdi bakıyorsun niye bunu böyle yapmaya çalışıyor? Hıristiyanlık dünyasında kaos yok, dinginlik var, her şey tanrısal düzen. Ama modernleşmeyle birlikte, sanayileşmeyle birlikte kaotik bir ortam söz konusu. Bu kaotik ortamı anlaşılır bir hale getirmeye çalışıyorlar. Tocqueville’in baktığı değişkenler var. Comte’un baktığı değişkenler var. Marx’ın değişkenleri var. Ama hepsinde, bir de yapma arzusu var; yeniden inşa etme arzusu var. Yani sadece tespitle yetinen insanlar değil. Bunlar farklı farklı şeyler söyleyen insanlar. Ama şöyle bir uzak mesafeden bakıp da ortak noktaları var mı dediğiniz

zaman, tamamı yeni bir şey yapmak istiyor. Marx bireyci değil ama özgürlükçü bir yazar. En karşıtları bile bunu söylüyorlar. Yani demeye getiriyor ki, bu formel devlet yapısı, üretim ilişkileri böyle olduğu sürece bireyi özgürleştiremez, insanları özgürleştiremez. Özgürlük arayışı var. Comte'da da aynı arayış var. Mesela oradan Hannah Arendt'e geçmek istiyorum ben, yani belki toplayan bir yazar olduğu için. O da diyor ki, "bunlar 19.yüzyılın ortamında çok isabetli tahliller yapmış yazarlar olmakla beraber, kullandıkları kavramlar, alıştıkları kavramlar, gelenekseldir". Bu da doğal bir şeydi. Yeni olaylarla karşılaştığımız zaman, bildiğimiz kavramlarla yeniyi anlamaya çalışıyoruz. Fransızların bir tabiri vardır "bir savaşı geriden takip etmek". Tocqueville'i niye örnek gösterdim, evvela Raşit sözünü etti, arkasından Ömür de sözünü etti. Tam da bizim konumuzla ilgili. "Yeni bir siyaset bilimi gerekir" diyor; "yeni anlayışlar gerekir bu toplumu anlayabilmemiz için" diyor. Marx'a da baktığın zaman aynı şeyi söylüyor, yani toplumu farklı bir paradigmayla tahlil etmeye çalışıyor. Ve o topluma yeni bir şekil vermek için yapılıyor; polisin mutluluğu, polis üyelerinin mutluluğu, yani o hep var. Süregiden bir şey. Şimdi çok ilginçtir, ben size bir şey söyleyeceğim: Tocqueville'in ifadelerinin aynısını ben Cevdet Paşa'da ve Sadullah Paşa'da buldum. Cevdet Paşa Tezakirin'de diyor ki, "eski bilgilerle bu olup bitenleri anlayamıyoruz."

Ö.S: Sene kaç?

C.O: 1850'ler 60'lar falan. Yani Tocqueville'le aşağı yukarı aynı senelerde söylüyor. Ve tabii Cevdet Paşa'nın çok ironik bir tarafı var "eski bilgilerle yeni olup biteni anlayamıyorum, dolayısıyla Fransızca öğrendim dünya ahvalini anlamak için" diyor. Ama Fransız'ın kendisi dünyanın açıklanmasının bildik kavramlarla zor olduğunu zaten ifade etmiş. Ben şöyle özetliyorum; 19.yüzyılın ünlü karakterlerinde, Marx'da, pozitivist Comte'da, Tocqueville'de, onların arkasından gelen Durkheim'da, Weber'de, hepsinde çok ciddi bir biçimde -ki aydınlanmacılarda bu çok açıktır- gelenek karşıtlığı var. Batı açısından geleneğin en temel eksenini de Hıristiyanlık. Topluma dönmenin sebebi de o. Yani toplum eğer Hıristiyanlığın anlattığı gibi, Orta Çağ'ın anlattığı gibi, yaratılmış bir şey ise, o toplumu anlamaya lüzum yok. Ama toplum oluşan bir şeyse ki Aydınlanma'dan itibaren öyle bir şey olduğunu görüyorlar; o oluşan şeyi anlamak ve belki sorunlarına yön vermek gerekiyor. Bir de bu var. Ve bunun bizimle de bir örtüşen yönü var.

Ö.S: Oluşan bir şeyi anlamak deyince hepsi benzeşiyor mu?

C.O: Benzeşmiyor tabii, farklı tahliller yapıyorlar hepsi. Örneğin Comte diyor ki "bilginin mahiyeti önemlidir." Öteki diyor ki "hayır sınıfsal mücadeleler önemlidir. Hayatımızı belirleyen sınıfsal mücadeledir; onun aracı olarak devletin baskısıdır", öteki başka bir şey söylüyor; fakat hepsindeki ortak nokta Raşit'in söylediği, Ömür'ün söylediği husus, somuta bir bakmak istiyorlar.

Ö.S: Ama somutu tanımlamaları farklı.

C.O: O farklı. Somutu yorumlamaları farklı, somutta gördükleri değişkenler farklı; biri eşitlik üzerinde duruyor, diğeri bilginin mahiyeti üzerinde duruyor, biri sınıf ilişkileri üzerinde duruyor.

Ö.S: Hayır şimdi beni eleştirmek için söyledin ama doğrusun; ben ona katılıyorum. Hepsi bireyin özgürlüğüne çalışıyor görünüşte. Marx'da da böyle

C.O: Ben de onu söylüyorum. Yani subjektif manada böyle bir yaklaşım olmasa bile, objektif olarak o sonucu doğuruyor.

Ö.S: Aydınlanma döneminden beri mesele hep bireyin özgürlüğü, doğa üzerinde egemenliğini kuran birey... Özgürlük ancak doğa üzerinde egemenlik olarak düşünülüyor. Ama 1930'larda faşizm yükselirken "nereye geldik" diye sorulmaya başlanıyor. Bu duruma yönelik Frankfurt Okulu'nun eleştirileri var. Doğa üzerinde egemenlik kurmak isterken, insanlar birbirleri üzerinde egemenlik kurdu. Daha büyük bir rezalet ortaya çıktı. "Bu bir veri değildir, pozitivistlerin iddia ettiği gibi" diyorlar. "Bunu nasıl yöneteceğiz" in sorusu olmaz, "yanlış bir dünya doğru yaşanmaz" gibi laflar edecekler.

İ.K: Marksist Siyaset Bilimi meselesine dönmek istiyorum yeniden. Siyasete, devlete, devlet biçimlerine bakmak deyince, 18. Brumaire geliyor aklıma, sonra Gramsci'nin yazdıkları. Bütün bunlar bir yenilgiden sonra. Buradan kalkarak teori siyasal alana çok fazla önem vermediği için bu yenilgileri öngöremedi diye düşünebilir miyiz sizce? Siyasetin ağırlığı, yenilgiyle fark ediliyor. Devletin nasıl bir devlet olduğu önem kazanıyor; kapitalist devlet demek yetmiyor. Hepsi egemen sınıfın hâkimiyetini sağlıyor olabilir; ama işte bunu ikna mekanizması ile yapmakla baskıcı yöntemlerle yapmak arasında önemli bir fark var. Altyapı değişimin yönünü tayin etmede tek başına ya da sanıldığı kadar belirleyici değil meselesi...

Ö.S: Marx'ın teorik görüşü büyük ölçüde var olanın eleştirisi üzerine dayanır. Var olanın eleştirisini, kapitalist dünyanın eleştirisini ön plana ele almış. Ama siyasete de odaklanmak istiyorsan, Marksist siyaset teorisi yapmak istiyorsan, eğer mevcut kapitalist toplum yapısında ayırabiliyorsan siyasal toplumu, Marksist siyaset bilimi bunun eleştirisinden başka bir şey olamaz.

İ.K: Anlıyorum ama kapitalizmin işleyişindeki farklılıklar öne çıkmaya başlamıyor mu? Yani kapitalizm demek ne kadar yeterli olur ki, oradan nereye varabiliriz?

R.K: Oradaki sorun galiba sınıf mücadelesinin motoru nerede ya da kim sorusuna bağlanıyor. Kim bunun yürütücüsü? Ya da basitleştirmek için söylediğim o altyapı-üstü yapı metaforunu, belirlenim, determinasyon sorununu nasıl kavrayacağımıza, onun değişiminin süreçlerini nasıl değerlendirip çözümleyeceğimize bağlanıyor konu. Yani Marksist bir siyaset teorisine buralardan ulaşılabilir. İpuçları Grundrisse'de aranır, şurada aranır, burada aranır, şimdilerde de hegemonya sorununu ortaya atan Gramsci'de aranır. Tam hatırlamıyorum ama Engels'in 1890'larda Joseph Bloch'a yazılmış bir mektubu vardır. O mektupta Cemil hocanın söylediği gelenek meselesine, kültür meselesine vs. hepsine değinir. Ekonominin

nasıl değiştiğini, toplumun nasıl değiştiğini belirleyen şunlardır bunlardır diye orada güzelce anlatır. “Ben de Marx da, ekonominin tek belirleyici olduğunu hiçbir şekilde söylemedik; basit bir determinizm içerisinde söylemedik” der. Ve oradan kalkarak, İnci’nin de söylediği, bir yenilgiden sonra “biz nerede hata yaptık” tartişmaları başlıyor. Tekrar oluyor ama yine altını çizeceğim: Sorulan soru, hata teoride mi yani Marksizm’in kendisinde mi, yoksa bizim onu algılamamızda, pratiğimiz ve uygulamamızda mı? Spartaküs hareketinde Almanya’da devrim bekleniyordu, Amerika’da devrim bekleniyordu. Ama oralarda bir şey olmadı. Buna karşılık kapitalizmin gelişmediği, sınıf mücadelesinin, çelişkilerinin farklı olduğu bir yer olan Rusya’da Lenin çok farklı bir şey yapabildi. Bu duruma ilişkin çözümlemeleri bir yandan Gramsci kendi dnyası içinden yapıyor; öte yandan Frankfurt Okulu akademik dnyaya içinden yanıtlar geliştiriyor. Aslında şimdi buradan şuraya gitmekte yarar var.

Çok farklı bir yere atlıyorum ama akademik siyaset bilimi nasıl gelişti sorusunu da bu arada hatırlamak gerekiyor. Akademik siyaset bilimi için ABD’ye bakacağız. ABD, 1900’lerin başından itibaren, dnyaya açılım erevesi içinde, artık sanayi devrimini tamamlamış bir ülke konumunda ve yaşlı dnyaya sıkıntılar içinde, sorunlar içinde savaşa gidiyor. ABD, bu savaşa farklı bir şekilde dâhil oluyor. Savaş sonrası sorun yine büyük; ABD 1920’lere gelene kadar o bildiğimiz rüyalar lkesi, “Amerikan Rüyası” denen bir şey var. Burada Tocqueville’in tanımladığı, tasvir ettiği sistemin, siyasal yapıların, tartişma konusu olabileceği bir durum yok. Herhangi bir şekilde sisteme onu sarsabilecek siyasal bir tehdit yönelmemiş vaziyette. Dolayısıyla o zamana kadar bağdaşmaz sınıf çatışmalarının olmadığı bir toplum olarak görülüyor. Daha doğru ifadesiyle “orta sınıfa” dayalı olduğu iddia edilen bu toplumda sorun ne? Sorun, marjinallerin topluma entegrasyonu. O toplumun sorunu bu. Peki, marjinaller kim? Eğitim düzeyi düşük, dil birliği içinde yer almayan insanlar. Kısacası “onlar kendilerinden, kendi eksikliklerinden kaynaklanan nedenlerle entegre olamıyorlar” denilebiliyor. Yani sistemde bir sorun yok diye kabul ediliyor; sistem demokrasi, her insana başkan olmaya kadar fırsat tanıyan bir sistem. Marjinal diye nitelendirebileceğimiz kalabalık gruplar kimler? Sorunun yanıtı amprik olarak ölçülebilir bir biçimde ortaya konulabiliyor: Marjinaller Siyahlar ve göçmenler. Bunlar da en düşük eğitim seviyesindekiler. Ayrıca, dil sorunu da var göçmenlerin. İşte o zaman ABD’de toplumbilimciler, makro düzeydeki analizlerle uğraşmak yerine, mikro düzeyde entegrasyonu sağlayabilecek modeller geliştirmek için arayışlara girişirler. Gözlem yoluyla sorunları tespit edip, oradan toplum mühendisliği yoluyla sorunlara çözümünün nasıl gerçekleştirileceği üzerine odaklanırlar. Akademik dnyada, üniversitelerin örgütleniş biçimine de bağlı olarak bu sorunları çözmek için iki türlü hareket var. Bir, bunu çözmemiz için hangi araçlara sahip olmamız lazım yaklaşımıyla yeni istatistikî yöntemlerin aranıp bulunması önemli bir çaba olarak gündeme geliyor. Ama öncelikle de verilerin toplanması gerekiyor. Ancak, “veri nedir”, hangi bilgi “veri”dir diye gerekli bir felsefi soruyu onlar sormuyorlar. O toplumun işleyen çarkına uygun dönmeyen ne var ise toplumda, onun verisini toplayacaklar. İki, bütün bunları en etkin bir biçimde elimine edecek iyi bir yönetim modelinin nasıl gerçekleştirilebileceğine yönelik arayışlar temel kayęı oluyor. Cemil Hoca bunları benden daha iyi bilir; kamu yönetiminin ilk gelişme aşamaları o dönemde. “Kamu

Yönetimi” siyaset biliminin yanında ayrı bir akademik disiplin olarak çıkıyor sahneye.

Böyle bir ortamda ABD’de siyaset bilimciler açısından var olan sistemi çalışır tutmak dışında sorgulanabilecek bir kaygı bulunmuyor. Sistem, temsili demokrasi olarak iyi işliyor vs. Ama 1920’lere gelindiğinde, önce mali kriz, ondan sonra büyük depresyona doğru giden o Al Capone’ların dönemi çerçevesi içinde, Amerika’da yeni bir şeyler keşfediliyor. Keşfedilen, Amerikan toplumunun da sınıfsız bir toplum olmadığı. İşte karı koca Lyndler’in “Middletown” ve “Middletown in Transition” çalışmaları. Warner ve ekibinin “Yankee-City Series” çalışmaları sonrası, Amerika’da Marksist anlayışın dışından sınıf tipolojilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar. Aynı dönem zaten sosyal antropolojinin doğuşuyla, toplum yapısına ilişkin yeni bulguların gündeme geldiği bir dönemdir. İşte o dönemde Amerika’da toplum yapısını anlamaya, tanımaya yönelik, kendi geliştirdikleri, akademik araştırma yöntemleriyle elde ettikleri bilgilerin çözümlenmesi bile, Amerikan toplumundaki sorunun sadece marjinallerin entegre edilmesi için “policy” dediğimiz siyasaların geliştirilmesiyle sınırlı bir sorun olmadığını, siyasi çözümlerlerin, bir de makro düzeyde, demokrasi tartışmaları ekseninde yürütülmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Lazarsfeld ve ekibinin daha II. Büyük Savaş içinde gerçekleştirdikleri geniş ölçekli alan araştırmalarının bir amacı da, Amerikan toplumunda yurttaşları savaşın gerektirdiği yönde nasıl mobilize ederiz idiyse; bir başka ve açık amacı da mevcut siyasal sistemin işlerliğinin mekanizmalarını ortaya çıkararak, demokratik olarak önceden tanımlanmış değerler sistemine göre düzenin sürmesinin koşullarını ortaya koymaktı. Bu alan araştırmalarının sağladığı veriler akademik siyaset bilimi çerçevesinde evrensel demokrasiyi simgelediği varsayılan kuramsal çerçevelerin de temeli olmuştur. Bir de bunların dış dünyaya da ihraç edilmesi gibi bir sorun var. II. Dünya Savaşı sonrası dünyada artık iki farklı sistem ile yeni bağımsızlık kazanan, sonraki isimlendirmeye “üçüncü dünya”yı oluşturacak ülkeler var. Kapitalist ve sosyalist sistemler arasında bu ülkeler üzerinde nüfuz kurmak için mücadele var. Ana akım akademik siyaset bilimi içinde bu rekabete ideolojik destek olarak, “evrensel demokrasi” olduğu ilan edilen bir siyasal rejimin eski sömürgelerden oluşan yeni bağımsızlık kazanan ülkelerde nasıl kurulacağına yönelik öneriler geliştiriliyor. Böylece siyaset biliminin bir alt branşı olarak “karşılaştırmalı siyaset bilimi” (comparative politics) dediğimiz alan açılıyor. Ana akım içindeki ekonomistler bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin “kalkınma”, “gelişme” sorunlarına eğilip kendi özgün yaklaşımlarını geliştirirken, siyaset bilimciler de buna koşut olarak “siyasi gelişme” (political development) dediğimiz, modernleşme teorilerini geliştiriyorlar.

Bağlamı hatırlarsak, Batı Avrupa’da sosyal devlet, refah devleti çerçevesi içinde ve belirli bir demokratik temsile dayanan siyasal form içinde yaşıyor. İşçi sınıfı, 1848’deki, Manifesto’daki tasvir edilen proletarya değil; bir takım yadsınamaz toplumsal ve ekonomik haklara sahip. Siyasi düzlemde de siyasete katılımın genişlemesi söz konusu. O zaman bu siyasal bağlamda Marksist hareketlerin de, düşünürlerin de, sınıf bilincinin oluşturulmasına zemin olacak tahlilleri geliştirmesi ve mücadele yollarını, stratejileri ortaya koyabilmesi gerekiyor. Bu sorunlar üzerinde düşünölmeye başlandığı andan itibaren kapitalist devlet diye

nitelendirilen olgunun anlaşılması ve açıklanması üzerine yoğunlaşmak kaçınılmaz oluyor. Gramsci'nin düşünceleri 1960'larda Batı Avrupa'da, Fransa'da üniversitelerdeki akademik çalışmalarda Marksist akademisyenlere kuramsal bir çerçeve sunuyor. Anglo-Sakson dünyasının Gramsci ile ilk kez tanışması ancak 1970'lerin başında. Fransa'da Althusser'in "Devletin İdeolojik Aygıtları"nın La Pensée dergisinde yayınlanması 1969'dadır. Ve orada artık devletin gücünün sadece zorbalıktan kaynaklanmadığı tescil edildiği gibi, Marksist bir siyaset teorisine giden yol açılmıştır. Kısacası, mevcut hegemonyanın kavranmasına yönelik akademik formatta bir kuramsal çerçeve oluşturuluyor. Aynı biçimde buradan hareketle karşı hegemonyanın nasıl geliştirileceğinin akademik bir çerçevede tartışılması da olanaklı hale geliyor. Aynı dönemde, 1970'lerde yani, Fransa'da, İtalya'da, hatta Franco İspanyası'nda bile, "tekelci kapitalizm" aşamasında devlet iktidarının "demokratikleştirilmesine", yine "demokratik denilen" yöntem ve süreçlerle Marksistlerin öncülük edebilecekleri komünist partilerce kabul ediliyor; tekelci kapitalizm içinde proletaryanın niteliği değiştiği gibi, emekçiler toplumda aritmetik bir çoğunluk oldular düşüncesine geliniyor. Aritmetik çoğunluk oldukları için iktidarın ele geçirilmesi ve devletin dönüştürülmesi sorunları farklı biçimde tartışılmaya başlanıyor. Fransız sol partilerinin ortak hükümet programı, İtalyan komünistlerinin tarihsel uzlaşma dedikleri strateji, Fransa KP'nin meşhur 22. Kongre'de parti tüzüğünden, proletarya diktatörlüğünü çıkartması hep o dönemin akademik boyutlar da içeren, akademik çevrelerde de sürdürülen tartışmaları. 1975'de Paris'teki Marksist Araştırmalar Enstitüsü'nün (Maurice Thorez Enstitüsü'nün) yıllık programı tümüyle devlet üzerineydi. Komünist Partisi'nin dışındaki insanlar da bu tartışmalara katılıyorlardı. Mesela Poulantzas'la Balibar'ın katıldıkları tartışmalarını bizzat izleyebilmişim. Devletin niteliğinin anlaşılması ve bu devletin nasıl zor yoluyla değil ama mevcut "demokrasi kuralları" içinde, o burjuva demokrasisi, formel demokrasi denilen anlayış içinde değiştirilip, ortak programdaki gibi, demokrasinin ekonomik temelinin gerçekleştirilerek, nasıl emekçi halkın devleti haline dönüştürülebileceği gibi konular akademik bir tartışma konusu olarak siyaset biliminin gündem ve müfradatına girdi. Fransız üniversitelerinde de bunlar yaygın bir biçimde okutulmaya başlandı. Zaten daha önceleri Fransa'da, ABD de olduğu gibi akademik bir siyaset bilimi anlayışının üniversitelerde, Duverger ve ekolu istisna tutulursa, yaygın olduğu pek söylenemez. Daha ziyade kamu hukuku, anayasa, siyaset bilimi içiçe karışmış bir biçimde ele alınıyor. Bir tek Duverger bunun dışında, biraz da ABD'de yürütülen tartışmaya ilgisi nedeniyle onun istisna olduğu düşünülebilir. 1950'lerde bilindiği üzere ABD'li siyaset bilimcilerin öncülük ettikleri bir iddia var. Meşhur, ideolojilerin öldüğü iddiası. İdeolojilerin öldüğü ilk defa yanılmıyorsam savaş sonrası 1950 ya da 1951 yılında Milano'da toplanan Dünya Siyaset Bilimi Derneği'nin bir toplantısında ileri sürülür. Orada Daniel Bell de var, Lipset de var. Ortaklaşa bir tebliğ sunarlar ve ideolojinin öldüğünü ilan ederler. Ama buna paralel olarak Duverger de 1950-60 arasında iki sistemin aşırılıklarından törpülenip birbirlerine yaklaştığını, bu anlamda "convergence" dediğimiz durumun oluştuğunu ileri sürmektedir. "Siyaset bilimi", "siyaset sosyolojisi" gibi dersler artık bu başlıklarla okutulmaya başlanır. Ondaki öncesi siyasetin "bilimi" kamu hukuku çerçevesiyle birlikte onun içerisinde yürütülürdü, benim bilebildiğim.

İ.K: Ama mesela “Siyasal Davranış” diye 1930’larda Fransa’da yazılmış kitap var. Seçim sosyolojisi diye üniversitelerde alanlar var. Belki konuştuğumuz şeyler daha temel trendler, hegemonik olanlar ama her dönemde de farklı yaklaşımlar var.

R.K: Şimdi bunların içeriğine de bakmak lazım. İsmi “siyaset bilimi” olan öğrenim kurumu da var. Bakmadan bir şey söyleyemem. Ayrıca istisnalar genel durumu değiştirmezdi. Seçim sosyolojisinden söz etmek tek başına çok fazla bir şey anlatmaz. Zaten, 1930’lar istatistiğin toplumbilimleri dediğimiz alanda yaygınlaşmasının dönemi. ABD’de çok üst düzeye gitmiş. Ama istatistik verileri dile getirmek normatif yaklaşımların aşıldığı anlamına gelmeyebilir.

C.O: Benim bildiğim istatistik verilerini toplamaya başlayan ilk otorite Belçika Devletidir. 1880’lerde 90’larda istatistikleri toplamaya başlar. Yalnız 1930’lardan sonra Almanya’dan muazzam bir beyin göçü oldu. Bize gelenin fersah fersah üstünde Amerika’ya gidenler oldu. Bir de bize gelip bizden sonra tekrar Amerika’ya gidenler oldu. Amerika sadece böyle işsiz güçsüz, kendine yeni ufuklar arayan insanların gittiği bir yer değildi. Yani öyle görmemek lazım Amerika’yı. Avrupa’dan müthiş beslenen, beyin göçü itibarıyla de beslenen bir ülke. Raşit çok haklı; gerçekten entegrasyon problemi etrafında bir takım çalışmalara başladılar mikro düzeyde. Bir de şu var; Amerika sanayileşmenin en ileri ülkesi olduğu için ve kapitalizmde hep bir verim sorunu olduğu için, iş yerlerinde çalışanları daha yakından tanımak, öğrenmek, onlardan daha fazla verimlilik almak amacıyla onları daha iyi okumak için, ister istemez bir takım anketler yapıyor; bunların verileri, o sırada bilinmeyen bazı şeylerin ortaya çıkmasına neden oluyor.

R.K: Siyasetin akademik yaşamı özellikle de toplumbilimleri yönlendirmesinin en güzel örneklerini biz hep ABD’de bulabiliriz. ABD, Avrupa gibi değil; savaş sahnesinin uzağında. O savaş sahnesinin uzağında olan bir yerde mobilizasyonu sağlama sorunu var. “Ben vergi ödüyorum, siyasal kararları ben veririm” diyen insanları, asker olup deniz aşırı yerlere gitmeye ikna etmek gibi sorunlar var. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için bütün bunların hangi yöntemlerle topluma aktarılıp, toplumun belirli hedeflere seferber edilmesi, giderek nasıl manipüle edilebileceğini gösterecek kamuoyu araştırmaları vb. şeyler ABD’de toplumu savaşa hazırlamak gibi bir sorun çerçevesinde gündeme gelmiştir. Ekonomi, savaş ekonomisine dönüşürken, çalışanların ve üretimin yapısı değiştiriliyor; o savaş ekonomisinin çarklarını çevirecek işçi kesiminin de yapısı değişiyor. Erkekler askere gidince, kadınlar ilk defa o zaman ciddi bir toplumsal mobilizasyonun konusu oluyorlar.

C.O: Avrupa’da da aynı şey oluyor.

R.K: Avrupa’daki zorunlu bir durum. Amerika savaşın sahnesinde değil, özel olarak duyarlı kılınmadıkça böyle bir zorunluluk hissedilmiyor; Amerika’da insanlar buna düşünsel olarak ikna edilmek zorunda. Dolayısıyla bu ikna yöntemlerini geliştirecek toplumsal müdahale biçimlerini, etkin devlet yönetimini, etkin kamu yönetiminin siyasalarını oluşturmak gibi bir sorun oluyor siyaset biliminin konusu. Bir sonraki aşamaya geçelim, bir sonraki aşama ne? Savaş bitmiş, ABD dünya kapitalist

sistemin öncüsü olmuş, daha önce anlattığım gibi, Sovyet sistemi kurulmuş, bir de yeni bağımsızlığını kazanan ülkeler var. Ve bunlar arasında bir rekabet var. Şimdi bu rekabete girişebilmesi için Amerikan yönetiminin önünde önemli bir sorun bulunuyor. Önce Amerikalılar'a kendi toplumunun demokratik bir toplum olmasının yetmediğini; bütün dünyadaki demokrasi sorununun da kendi sorunları olduğuna ikna etmek gerekiyor. Özetle söylemek gerekirse, sokaktaki adamın ödedikleri verginin başka yerlerde demokrasiyi kurmak için harcanmasına ikna edilmesi gerekiyor. Demokratik olmayan rejimlerin dünya barışına tehdit oluşturulacağına söylenmesi bu ikna sürecinin ana teması. Gerçek amacının bu olduğunu söylemiyorum tabii, aman yanlış anlaşılmasın. Ama Amerika'da IMF'ye, Dünya Bankası'na ayrılacak Amerikan fonlarıyla oluşturulacak siyasalara insanların destek vermeye ikna edilmeleri çok önemli bir sorun. Dolayısıyla demokrasi misyonunu başka yere taşıma meselesi "Amerikan Siyaset Bilimi"nin en önemli sorunlarından biri. İşte bunun için Amerikan akademik siyaset biliminin ampirik yöntemlerle verileri toplamaktan öte, kendisini destekleyecek verileri de üretmek diye bir sorunu var. Bence onları kendisi oluşturuyor ve sonra da istediği doğrultuda analizini yapıyor.

***20.yüzyılı anlamak için mutlaka Marx'ı bilmelisin.
Bunu bizinkiler pek anlamadı...***

İ.K: Tam böyle bir metodoloji ile Türkiye'ye gelsek şimdi. Siyasal gelişmeler ve siyaset biliminin gelişmesi açısından paralellik kurarak Türkiye'ye baktığımızda ne görüyoruz?

R.K: Genel çerçeve için hep kullandığımız demokrasi kavramı Türkiye'de hiç kullanılmadı belli bir tarihe gelinceye kadar. Türkiye'de Osmanlı'dan itibaren sorun "özgürleşme", "hürriyet". Bu çerçeve içerisinde bireyin birey olarak demokratik yönetime nasıl katkı yapacağı üzerine düşünülmüş, yazılmış, ciddi, etkili olmuş bir yaklaşımdan söz etmek mümkün değil. Hatta bizim Fahriye Üstüner'in doktora tezinde ortaya çıktı; çok partili sisteme geçişte bile çok partili sisteme geçmeyi demokrasiye geçilecek diye kavrayan, algılayan o kadar az kişi var ki mecliste, siyasette ve basında. Herkes Türkiye'nin çok partili sisteme geçerek hürriyetleri genişleteceğini söylüyor. Ama yönetime demokratik bir katılım talebi dile gelmiyor. Böyle bir ortamda siyaset biliminin uğraş konusu, çok uzun süreler boyunca, kamu hukuku bağlamında anayasal haklar çerçevesinin iyileştirilmesi, hak ve özgürlüklerin normatif kurallarla tanımlanması sorunlarıyla sınırlı kalmış; siyasal yaşamın dinamik yönleri kapsama alanı dışında kalmıştır. Yani işte, demokrasi diye iki dereceli seçimden tek dereceli seçime, çok partili hayata geçiliyor. Çok partili hayatın hukuksal çerçevesi nasıl olacak, ondan sonra basın özgürlüğü nasıl olacak; siyaset biliminin tartışmaları bunlarla sınırlı. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde de benim bilebildiğim kadar hep Türkiye'nin kurumlarının nasıl işlediği değil de nasıl bir normatif biçimlenişin var olduğu anlatılmıştır. Ne zamana kadar? 61 Anayasası'nın gelişine kadar. 61 Anayasası'nın getirdiği eleştirel ortam, Türkiye'nin kalkınma diye bir sorununun var olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. Ya da Türkiye'nin acı bir gerçeklik olarak geri kalmış bir ülke olduğunun kavranmasını sağlamıştır. Bu anlaşılıp tartışma başlayınca toplum yapısının analizi de gündeme geliyor. Topluma

bütüncül bakma ihtiyacı doğduğunda, ne kadar biliniyordu, ne kadar içselleştirilmişti onu bilemem -yani çok fazla olmadığı aşikâr ama- Marksist düşüncenin bakış açısı yavaş yavaş Türkiye'deki akademik yaşam içinde yer alanların da bir referans kaynağı olmaya başlıyor. Siyasal yaşamda, 61'den önce de TİP'in kurulmasına kadar giden gelişmeleri de hatırlamak gerekir. Ömür ile Cemil benden daha iyi bilirler, Forum Dergisi'ndeki esas olarak akademisyenlerin yürüttüğü tartışmalar hep kurumsal olarak demokrasinin nasıl biçimlendirileceğine yönelik tartışmalardır aslında. Türkiye'nin o gelenekçi yapısının nasıl demokratikleştirilebileceği tartışmalarıdır. Ama bunun ekonomik sistemle, düzenle vs. bağlantılarını kuran yaklaşımların olduğunu ben zannetmiyorum. SBF'de 61 Anayasası'na götüren hareketlerin ciddi bir parçası olan isimler vardı. İşte Turan Güneş, Mümtaz Soysal, Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Coşkun Kırca...

C.O: Forum Grubu yani daha doğrusu

R.K: Ama bu arada Şerif Mardin'i de katmak lazım. Bence Şerif Mardin bir başka türlü siyaset biliminin Türkiye'ye ithalinin -belki öncüsü diyemem, bilemiyorum o kadar ayrıntılı bir araştırma yok ama- mutlaka öncülerinden biri olarak saymak lazım. Yani sadece onun o doktora tezi değil, benim sözünü ettiğim. Ondan sonra yazdığı şeyler de, İngilizce makalelerinde özellikle, siyasetin dönüştürülmesi çerçevesi içinde daha farklı, formel siyasi kurumların ötesinde kültürel formlara, kurumlara dikkat edilmesi gerektiğini, toplumdaki başka dinamiklerin, İslam vs. gibi ele alınmasını getiren odur. İşte o ve onun gibilerin formasyonu esas olarak ABD kökenli olduğu için bir yenilik olarak siyaset bilimi alanında çalışmalar ABD'de çizilmiş bir çerçeveden hareketle Türkiye'ye aktarılmıştır. O dönemlerde Ankara SBF'de yapılan doktora tezlerine bakıyorum, eleştirel yaklaştığını söyleyebileceğimiz insanların çalışmaları da dâhil, hepsinin temel yaklaşımı yapısal işlevselci bir yaklaşım. Modernleşme teorilerinin çerçevesinden bir kuramsal giriş yapıyorlar, onun içine kendi özgün konularını yerleştiriyorlar, siyaset bilimindeki hemen hemen bütün doktora çalışmaları bu şekilde yapılıyor. 1970'li yıllarda ise akademik siyaset bilimi çalışmaları, demokrasinin kurumsal boyutlarının nasıl etkinleştirileceğinin yanı sıra, siyasal katılım gibi konuların değilerek demokrasinin kalitesinin nasıl yükseltileceğinin araştırılmasını da kapsar hale gelmiş, daha dinamik bir yaklaşıma yönelmiştir. Bu bir bakıma Marksist çözümlerinin, toplumsal yapı analizlerinin akademiada yer bulmaya başlaması anlamına da geliyordu. 1980'den sonra toplumu analiz eden, toplumun düzenini irdeleyen Marksist çalışmalar büyük ölçüde akademinin dışında yapılmıştır.

İ.K: Niye böyle oluyor?

R.K: Bir yönü olarak, Ömür Hoca'nın dediği, benim de katıldığım, üniversitelerde yer alan insanların formasyonlarını ABD'de oluşturmaları bilimsel yaklaşımlarını da belirliyordu denilebilir. İkinci olarak, üniversitelerin demokratik bir işleyişe kavuşmaması önemli bir belirleyici olmuştur. Burada bir anekdot aktarayım: 1970'lerin sonuna doğru biz TÜRÖD olarak bir sempozyum yaptık. Sadun Aren Hoca, DİSK eğitim dairesi müdürüydü o zaman. 12 Mart'tan sonra bir sosyaliste böyle bir platformda pek yer verilmezdi. Biz sosyalistlerin de üniversitelerde,

araştırmalarda söz sahibi olmalarına yönelik talepleri dile getirsin istedik. Kendisinden ben bizzat randevu aldım ve bunu rica ettim; “hocam sizi özel olarak davet ediyoruz ki böyle bir konu güçlü ve ayrıntılı bir biçimde dile gelebilesin” dedim. Ve o da buna karşılık ne yaptı biliyor musunuz? Konuşmasında “Devlet üniversitelerde Marksistlere de yer verilmelidir” dedi, talep olarak bir tek onu söyledi; işçi sınıfının talebi, DİSK’in talebi diye. Bu bize, çok dar bir talep gibi gelmişti o zaman. Bittikten sonra bir punduna getirip, kırmadan “ya, hocam biz de seni derin şeyler söylensin” diye davet etmiştik deyince, hiç unutmuyorum, “sen daha yenisin Türkiye’de, dışarıyı gibi değil burası, bu talebin çok ciddi, derin bir talep olduğunu umarım yaşayarak görmek durumunda kalmazsın, ama birgün beni anlayacağını düşünüyorum” dedi. Hakikaten, bir, bir buçuk sene sonra, 12 Eylül geldi, ne olduğunu gördük. Sadun Hocam haklı çıktı.

İ.K: Peki böyle baktığımızda kurumsal düzeyde üniversiteler bağlamında farklı ekollerden söz edebilir miyiz? ODTÜ’de, Ankara Siyasal’da, İstanbul Üniversitesi’nde...

R.K: ODTÜ’de bu Amerikan Siyaset Bilimini biz daha kapsamlı öğretiriz.

İ.K: Evet biliyorum, siz uzun uzun Easton, Almond anlatmıştınız bize.

R.K: Çünkü neyi eleştirdiğini bilmek için önce eleştirdiğin şeyi bilmek gerekir. Benim gördüğüm kadarıyla Ankara SBF’de kuramsal çerçeve Kıta Avrupası’na daha yakın bir şekilde sürdürülüyor.

Ö.S: İstanbul Üniversitesi gelenekleri temsil eden bir yer, siyaset biliminin okutulduğu yer. ODTÜ sonradan çıktı ve Amerikan etkisi var. Ama İstanbul Üniversitesi ile Ankara Siyasal benzerdir. Benim bu konuda söyleyebileceğim başka bir şey var. Bir defa siyaset bilimi diyorsak, siyaset biliminin içinde yaşanan topluma yakın ilişkisi var. Türkiye’nin özel durumuna baktığımız zaman, Türkiye Avrupa’yı model almıştır kendine. Ama yüz elli sene sonra bu modeli almıştır. Mustafa Kemal, en azından yüz elli sene sonra, Avrupa’nın benimsediği yoldan ilerlemeye çalışmıştır. Ama bunu yaparken, Raşit’in demin sözünü ettiği altyapı yok. Kurumları değiştirmek istiyor. Kurumsal anlamda bir takım değişiklikler, modernleşme lafını da pek sevmem, ama modernleşme ile izah edebilirsin. Ama bunlar yüz elli sene önce Avrupa’da olan şeyler. Şimdi bugün bu yüzden onun sıkıntısını da yaşıyoruz. Mesela bazılarının göre üstten baskıcı değiştirme, toplum mühendisliği yanlış. Yani kısaca Mustafa Kemal devrimi, Cumhuriyetin ilanı yanlış demek istiyorlar. Niye yanlış olsun, bir şeye yanlış diyebilmek için aynı tarihsel koşullarda karşısında ne vardı diye bakmak lazım. Karşısında ne vardı Mustafa Kemal hareketinin? Osmanlı’ya dönmek isteyen, tekrar dinci toplum, dinsel bir toplum kurmak isteyen bir özenti vardı. Ve o günkü altyapı koşulları içinde olması imkânsız gözükün, başka nedenlerden dolayı bir devrim oluyor. Bu devrim sonucunda iktidarı küçük bir kesim ele geçiriyor; Avrupa’dakinin tersine sınıfsal temeli olmayan bir iktidar söz konusu. Bu iktidar da ister istemez o yüz elli sene önce Avrupa’da başlamış ve devam eden düşünceleri uygulamak istiyor topluma; bunu da zorla uygulayacak. Bir de biz dünya içinde düşünürken dünyadaki siyaset

bilimi eğitiminin okutulması bakımından baktığımız zaman cumhuriyet devrimi, yönetimi, olduğu gibi Avrupa'yı model aldı; Amerika'yı değil. Amerika'da başka şeyler oluyordu.

İ.K: Hangi Avrupa peki?

Ö.S: Hangi Avrupa, bildiğimiz kıta Avrupa'sı, Fransa başta olmak üzere entelektüel olarak, o zaman hepsi Fransızca biliyor. O Fransız Ekolü ağır basıyor. Yani Anglo-Sakson değil. Ama yerleşmiş bir gelenek yok. Bak mesela, Kadro Hareketi zamanında Meksika'da da görüyorsunuz, kapitalizm buhrana girince 1930'larda, kapitalizmin tüm devletler üzerindeki mutlak egemenliği kırılıyor. O zaman görece özgürlükler ortaya çıkıyor. Meksika'da devletçilik çıkıyor. Türkiye'de bir acayip faşizm-devletçilik karışımı bir şeyler çıkıyor. Düşünce alanında da Kadrocular kendi koşullarına göre, az gelişmiş ekonomik koşullamaya göre biraz Marksizm'den etkilenecek, biraz da o dönem Alman Sombart diye bir adam var meşhur, ondan etkilenecek doğrudan doğruya Türkiye sorunlarını çözmek istiyorlar. Bunlar sonradan gidiyor, Türkiye'nin sorunları falan çözülüyor. Ondan sonra tekrar II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kore Savaşı... Amerika bu sefer egemen oluyor. Batı'nın devamı yok mu? Hocalar düzeyinde var. Gidip gelenler var.

İ.K: Ama Amerika'nın egemenliği bir tek Türkiye'ye özgü değil ki. Avrupa'yı da etkiliyor zaten.

R.K: Pardon sözünü kesiyorum ama bu konulardan söz ettik, daha çok kurumsal yapının yetkinleştirilmesi konusu, katılım konusu ele alınıyor diye. En çok ders olarak da, başlık olarak da üstünde çalışmalar yapılan siyaset bilimi konuları, siyasi parti çalışmalarıydı, seçim sistemleri çalışmalarıydı. Burada da kim referans alınıyordu? Avrupa'yla Amerika'yı için içine birlikte katan Sartori'dir. Türkiye'de bütün referans noktaları açık ya da örtük olarak oradan gelir. Bir de tabii Duverger var. YÖK'ün, 2547 sayılı Yasanın baskısını da unutmamak lazım. O kadar ciddi bir hiyerarşi söz konusu ki, bugün de dâhil, ders programı içinde Marksizm'i ancak "topluma yönelik bir tehlike", "sapkın düşünce" "zihinleri bulandıran düşünceler" biçiminde anlatmanız ötesinde ele almanız hiç de kolay bir şey değil; özellikle eski büyük üniversiteler dışındakiler için geçerli bu dediğim.

İ.K: Bugün hala böyle olması tuhaf değil mi? Marksizmin tehditkâr bir tarafı da kalmadı.

Ö.S: Bu sefer ne deniyor, "modası geçmiş" deniyor.

R.K: Bugün öyle bir şeye gerek duyulmuyor. Tehdit diye düşünülüyor. Ama bugün bile, sen çözümlemeni Marksist metodoloji ile yaptığın zaman karşına çıkıyorlar. İşte onu nereden biliyoruz, doçentlik jürilerinden biliyoruz. İnanılmaz raporlar yazılıyor, neredeyse devlet düşmanı diye ihbar ediyorlar genç siyaset bilimcileri.

C.O: 60'lı yılların ortasında rahmetli İdris Küçükömer'le Divitçioğlu'nun bilimsel kariyerlerinde karşılaştıkları sorunları, tutuklanmaları, sorgulanmaları vs. bunları hatırlattı. Yani Lütfü Simavi'nin bir tabiri var, Abdülhamit döneminde. Simaviler'in büyük büyük dedesi. Simavi diyor ki, Türk toplumunda -tabii Osmanlı diye söylüyor ama- "ilimle saray arasında yakın ilgi vardır." Yani ilim sarayın dışına pek çıkamaz.

Ö.S: Foucault'nun modern tezi de bu işte; "iktidar ve bilgi ayrılmaz."

C.O: Evet yani Simavi bunu açık açık söylüyor. Kendisi saray başkâtibi biliyorsunuz.

R.K: Yani zaten Türkiye'deki bu akademik terfilerin kurumsallaşma yöntemleri bu yönde çok ciddi bir toplumsal kontrol mekanizması işlevi görüyor. İşte bunu katıyen gözden kaçıramazsın.

İ.K: Kriterler falan...

R.K: Hatta şimdi bilmiyorum, sizler de ilgilendiniz mi? Yönetim sorumluluğu olanlar biliyor; merkezi sınavla araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi alınacak. Yani bundan daha büyük faşist bir baskı nasıl olabilir?

C.O: Kurumların kendi aralarındaki farklılık olacaksa, standardizasyon olmaması gereken yerlerden bir tanesi üniversiteler. Ankara Üniversitesi, ODTÜ ya da Konya Selçuk Üniversitesi birbirinden farklı olabilmeli. Herkesin kendine özgü bir çizgisi olabilmeli.

R.K: Sen ekoller var mı diye sordun ya, bu kurumsal kontrol mekanizması, ekolleşmenin önünde en büyük engeldir.

Ö.S: Önemli bulduğum bir şey daha var: Sosyal bilimlerde yabancı yayın mecburiyeti konmaması gerekiyor. Ne oluyor? Dünya çapında egemen Amerikan dergilerinde moda olan konuları yazmak mecburiyetinde kalıyorsun. Sosyal bilimlerde yeni bir şey söylemek imkânı ortadan kalkıyor. Önceden Amerika egemen düşünceleriyle yolunu kesiyor. Onun dışında bir şey yazamazsın. Türkiye'den biri ne yazacak sosyal bilimlerde? Ya kimlik meseleleriyle ilgili Ermenilerle, Kürtlerle ilgili yazacaksın, kadın meselesiyle ilgili yazacaksın ya da İslam yazacaksın. Başka bir şey yapamazsın. Marksizm falan yazamazsın.

R.K: Bırak Marksizmi, liberal teori çerçevesinde oturup kuramsal bir şey yapamazsın. Yurt dışında Kanada'da, Amerika'da, çok özel bir konumun yoksa, bizim gibi ülkelere gelenlere "political theory" doktorası yaptırmıyorlar; "comparative politics" üzerine yapacaksın diyorlar. İzin verirseniz bir noktayı hatırlatma olarak gireyim. YÖK gündeme geldiğinde üniversiteler yeniden yapılandırılmaya başladı, kurumsallaşması da yeniden yapıldı. Akademiler üniversiteye çevrildi. Yüksekokullar da üniversite çatısına bağlandı. Bu YÖK'ün bildiğimiz uygulamaları dışında, bir uygulaması da üniversitelerde "Siyaset Bilimi" isimlerini kaldırmak oldu. Siyaset Bilimi bölümlerinin ismi kaldırıldı, bir tek Siyasal

Bilgiler Fakültesi'ne dokunamadılar. Aslında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin ismini de değiştireyorlarmış az kalsın.

İ.K: Fakültenin ismini?

R.K: Evet fakültenin ismini değiştireyorlarmış. O dönemde Şeref Gözübüyük, Kenan Evren'in danışmanıydı, o engellemiş. Ben yasayı eleştirdiğim bir konuşmamızda yasanın ilk halini, taslak metnini gösterdi Şeref hoca bana. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin ismi çizilmiş, Devlet Bilimleri falan gibi böyle bir takım öneriler yazılmış.

C.O: Duymuştum onu ben farklı bir kanaldan.

R.K: Onu Şeref Hoca, Kenan Evren'le o yakınlığından dolayı engellemiş, bir. İki, bizim bölümün adı değişti, Türkiyenin ilk ve tek Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nün adı Kamu Yönetimi Bölümü oldu. Sonra işte 1990'lı yılların başında ben bölüm başkanı olduğumda bunun değiştirilmesi için başvuruda bulundum. Üniversitemi ikna ederek resmi olarak başvuruda bulundum, YÖK'te reddedildi. Daha sonra Bilkent kurulunca, ben orada bölüm başkanı olan Metin Heper'e konuyu açtım. Eş zamanlı olarak yeniden başvurulum diye. Metin Heper, tabii Amerikan ekolünden geldiği için siyaset bilimi kavramına, "political science" kavramına sahip çıkan birisiydi. O destekleyince Bilkent desteklemiş oldu. Bilkent isteyince başvuru kabul edildi. Tekrar "Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi" ismine kavuştuk.

İ.K: Sizin başvuruyla değişti yani.

R.K: Tabii ilk olarak ODTÜ'de geri alındıydı "siyaset" sözcüğü. Şimdi artık "Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler", sadece "Siyaset Bilimi" veya "Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi" bölümleri var. Ama YÖK örgütlenmesinde, ilk başta, hepimizin bildiği gibi alan için zorunlu isim Kamu Yönetimi bölümüydü. Bu da siyaset bilimine bir bakışı, anlayışı yansıtıyor gibi geliyor bana. Kurumsallaşmamızın, siyaset biliminin gelişmesinde, üniversitelerde yer alış sürecindeki etkilerini göstermek açısından bunlar bence önemli şeyler.

İ.K: İyi oldu, değindiniz. Siz neye değinelim diyordunuz Cemil Hocam?

C.O: Batı'da olsun, bizde olsun Marksist tartışmalar, toplumu, tarihi, toplumun örgütlenme biçimini, devletin örgütlenme biçimini sorgulayıcı bir yaklaşımı tahrir ve teşvik etmiştir. Yani şöyle söyleyelim: dünyaya dünyevi bakmak, dünyevi bakmayı daha da keskinleştirmek daha yeni açılardan da bakmak. Elde ettiği sonuçlar geçerli olur, geçersiz olur, o ayrı sorun. Belki bugün konuştuğumuzun elli yıl sonra hiçbir kıymeti olmayabilir; onu bilemem ama diğer akımlarla birlikte Marksizm Türkiye'de tam bu sonucu doğurmuştur. Onun için diyorum; devleti demistifiye etmede, toplumu demistifiye etmede, insanı insanın ölçüsünde değerlendirmede pekâlâ önemli bir yaklaşım. Dolayısıyla Marksist çerçeveyi, paradigmaları benimsemek zorunda değil araştırmalar. Sonuçta bu ideoloji ya da bu paradigma, bu yaklaşım ne zaman çıktı, 19.yüzyılda çıktı değil mi? 19.yüzyılın

ortalarında itibaren çıktı. İşte 20. yüzyılda devam etti. Bu yüzyıla baktığımız zaman sanayileşme yüzyılı, işçileşme yüzyılı ve daha bir dünyevileşmenin yüzyılı. Türkiye'deki alışık tabirle söyleyeyim, laikleşmenin yüzyılı. Yani artık iktisat bir sihir değildir, insanların, sınıfların ilişkileri bir sihir değildir, bir yaratılmışlık söz konusu değildir; bunlar çözümlenebilir, açıklanabilir. Bu haliyle de toplumu dünyevileştiren, laikleştiren ve disiplinli düşünmeye alıştıran bir yaklaşım, paradigma.

İ.K: Marksizm'in Türkiye'de sosyal bilim alanındaki tartışmaları tahrik etmesi anlamında mesela benim aklıma ATÜT tartışmaları geliyor.

C.O: Evet, mesela tarihçiler bizde mesleklerini daha çok vakanüvislik olarak algılar. Tarih Encümeni'nden, Türk Tarih Kurumu'ndan sonra da vakanüvis geleneği devam etti. Ama bir iktisatçı çıkıp Osmanlı toplumuna "bir paradigmayla bakmak gerekir, bir modelle bakmak gerekir, ampirik verileri öyle sıralamak yetmez; model kullanmak gerekir" dediği zaman, farklı yaklaşımlar mümkün oldu. ATÜT tartışmalarının çeşitli sebeplerle arkası gelmedi ama bence çok önemli bir girişimdir. Tamamen de Marksizm'den esinlenmiş bir tartışmadır. En azından Türkiye'deki tarihçilere şunu söylemiştir: vakanüvislik yerine biraz tarihçilik yapın. Nitekim bundan sonra siyaset bilimi çerçevesinde, sosyoloji bilimi çerçevesinde, iktisat bilimi çerçevesinde başka tarih çalışmaları oldu. Örneğin Zafer Toprak doktora tezinde II. Meşrutiyet dönemine bir burjuvazinin ortaya çıkışı olarak baktı değil mi? Hâlbuki ondan önce de yazılmış başka araştırmalar var ama sınıflaşma olarak bakmıyor kimse. Dolayısıyla bir modelle bakma açısından tek değil Marksizm, ama bu konuda önemli bir katkısı vardır. Hem Batı'da hem Türkiye'de. Mesela ne der Ömür bilmiyorum ama şimdi Aron önemli bir düşünürdür II. Dünya Savaşı sonrasında, değil mi? Soğuk Savaş Dönemi'nin en önemli düşünürüdür. Ama Aron'u Marksizm olmadan düşünebilir miyiz?

Ö.S: Mümkün değil.

C.O: Hâlbuki Marx karşıtı bir yazar.

Ö.S: Olsun. Yani bu doğru yanlış anlamında da değil, 20.yüzyıla baktığın zaman 19.yüzyılı, 20.yüzyılı anlamak için mutlaka Marx'ı bilmelisin. Ya Marx'tan yana insanlar ya da karşıt. İsmi anmasa bile ele aldığı sorun ister istemez Marksizm'den etkilenmiş. Bunun kaçıışı yok. Bunu bizimkiler pek anlamadı.

İ.K: ATÜT'e tekrar dönersek... ATÜT örneği aynı zamanda Marksist hareketle/pratikte teori arasında da ilişkinin kurulduğu Türkiye'deki ender örneklerden birisi. Benim bilebildiğim kadarıyla ATÜT tartışmalarının başlamasının motivasyonu sosyalist hareket aslında. Sosyalist devrim stratejisini belirlemek için yapıyor. Osmanlı'yı feodalite diye tanımladığımızda ona göre bir devrim stratejiniz oluyor. Hikmet Kıvılcımlı'yı falan da katarak Osmanlı'ya "kendine özgü" dersek başka bir şey, ATÜT dersek başka bir yere gidiyoruz. Ama oradan çok ciddi bir sosyal bilim tartışması çıktı. Aslında başka bir örneği yok böyle herkesin birbiriyle belli bir konu etrafında tartıştığı, bilgi ürettiği...

C.O: Kendisini solcu olarak tanımlayan; Marksist olarak tanımlamasa bile, solcu olarak tanımlayan kalemler tarihe birazcık farklı baktılar. Belirli bir seçimle, belirli bir seçicilikle baktılar. Ama o tartışmanın kendi yarattığı o günkü siyasi krizler apayrı bir olay. Tabii orada bir de ironi de var; Türkiye feodal miydi, Osmanlı toplumu ATÜT müydü falan derken feodalite hakkında hiçbir yapıt da Türkçe'ye çevrilmiş değil.

Ö.S: O zaman hiç kitap yok, sonradan çıktı.

C.O: O da ironisi işin ama Türkiye “feodalite nedir”e de mesela merak sardı. Arkasından yeni çeviriler falan oldu. Bunlar önemli gelişmeler.

Ö.S: Ne bakımdan önemli? 1960'ların sonunda gündemdeki soru ne? Devrim meselesi. Avrupa'da komünist devrim lafı ediliyor. Türkiye'de de sosyalist, komünist devrim konuşuluyor; ama orada bir sorun kalıyor. “Önümüzdeki devrimi belirleyecek olan mevcut yapıdır” yaklaşımı var. O zaman mevcut yapı feodal midir, kapitalist midir tartışması başlıyor. Kapitalist ise sosyalist devrimdir, feodal ise ulusal, “milli demokratik devrim”dir.

C.O: Onun da siyasi sonuçları var. Biraz önce söyledik ya siyaset biliminde yaptığın herhangi bir açıklama muhalefette veya iktidardaki siyasetten, ekipten uzak olmuyor. Mutlaka birilerinin ya düşünce yapısını yansıtıyorsun ya da karşısında duruyorsun. Siyaset teorisi ister istemez iktidarla ilişkili bir hadise, oradan kaynaklanıyor.

Ö.S: İktidarla ilgili, sınıfsal yapıyla ilgili. Türkiye, işçi sınıfının olmadığı bir ülke. İşçi sınıfının yeteri kadar gelişmediği, geleneğinin oluşmadığı bir ülkede, Marksist düşünce de aktarma düzeyinde kalıyor. Bir kısmı da milliyetçiliğe kayıyor. Sınıf ikisinin ortasında kaldı. Çünkü Avrupa'ya baktığın zaman dincilere karşı, dine karşı bireyi savunan bir görüş geliyor. Marksistler “hayır, birey değil sınıf önemlidir” deyince bir başka akım, milliyetçilik çıkıyor ortaya. Çünkü birleştirmek lazım sınıfları, birleştirecek bir ideoloji olarak da milliyetçilik ortaya çıkıyor. Toplumdaki çatışma havasını çözecek bir ilaç olarak milliyetçilik çıktı. Şimdi 19. ve 20.yüzyıla baktığın zaman bu üç şey var: milliyetçilik, bireycilik, Marksizm.

İ.K: Peki biraz da bugüne gelirsek, Marksizm bugün ne ifade ediyor?

Ö.S: Sovyetler'in başarısızlığı, Marksist düşüncenin fiili olarak, siyasi olarak başarısızlığı dünyadaki başka güçler ile de ilgili olarak dengeyi değiştirdi. Amerika merkezli kapitalizm küreselleşti.

İ.K: Marksist düşüncenin başarısızlığı, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden mi?

Ö.S: Tabii Sovyetler Birliği temsil ediyordu Marksist düşüncüyü.

İ.K: Ediyor muydu, etmediğini söyleyen birçok Marksist vardı.

Ö.S: Hayır şimdi onun da inişleri çıkışları var. Mesela 56'yı aldığım zaman Macaristan'ı işgal ediyorlar, bütün Avrupa yaka silkiyor, Marksizm çökmüştür diyor. 60'ların sonuna geliyor, 60'lar Vietnam Savaşı geldiği zaman Sovyetler Vietnam'a yardım ettiği için özgürlüğün kalesi oluyor. Bütün gelişmiş batı ülkeleri Fransa başta olmak üzere, Türkiye de az gelişmiş bir ülke olarak, bu özgürlükçü veya az gelişmiş ülkelerden yana gözüken, o az gelişmiş ülkelerin bağımsızlığını savunan Sovyetler Birliği'nde Marksizm'i çekici odak noktası olarak görüyor. Bu yıkılıyor Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte, bu çekicilikleri ortadan kalkıyor. Çekicilikler ortadan kalkınca ne oluyor, küreselleşme ve onu temsil eden Amerika her bakımdan hegemonyasını kuruyor.

R.K: O hegemonya sayesinde, bir iktidar mücadelesi olarak Marksist hareketin başarısızlığıyla, ideolojik çerçevede bir düşünce sistemi olarak Marksizm'in özdeşleştirilmesi yapıldı. Sovyetler Birliği'nin çöküşü onun göstergesi oldu. Oradan kalkarak belli bir gerileme var. Ve bu kanımca şöyle bir siyasi gerçeklikle de uyuyor: İtalyan Komünist Partisi batıdaki en büyük komünist partiydi, sonra Fransa Komünist Partisi geliyordu; bunlar kitleselleşmiş partilerdi. Toplumsal muhalefet hareketinde, toplumu dönüştürme hareketlerinde, iktidar mücadelesinde, sınıf mücadelesinde işçi sınıfının siyasal hareketinin öncülüğü söz konusuydu. Şimdi bu öncülüğü kabul ettirebilecek bir ortam yok. Küreselleşme denen süreç içerisinde toplumsal muhalefetler var; antimondialist diye nitelendirilen çok çeşitli hareketler var. Bu çeşitli hareketler işçi sınıfını ve dolayısıyla da onun siyasal örgütünün öncülüğünü kabul etmedikleri için, Fransız Komünist Partisi bu hareketler içinde yer alıp ittifaklara girecek mi girmeyecek mi? Buna karar verebilmiş değiller. Böyle bir konumu kabul ederlerse kendi içinden bir takım insanlar diyor ki; "biz öncü işlevimizden vazgeçtiğimiz anda Marksist olmaktan çıkıyoruz". Dolayısıyla onların o hareketi farklı bir deneye de izin vermiyor. Farklı deneye yönelenler, işte İtalya'da olduğu gibi, nitelik değiştirme durumunda kalıyor, bir transformasyona uğruyorlar. Böyle bir ikilem var. Şimdi bu ikilem oralarda bile karşımızdayken, Türkiye'de devrim stratejisini, somut durumun somut analizinden, işte Ömür Hoca'nın dediği gibi, öncülük yapacak belli bir temel olmadan, işçi sınıfına öncülük yapma girişimleri, tabii Türkiye'de toplumsal meşruiyet açısından çok ciddi sorunlar çıkartıyor. Yani Marksizm tamamen bir ideoloji düzeyine indirildiği anda, bir bilim yapma yöntemi olarak tarihsel materyalizm de atılıyor, banyo suyu ile bebeğin de birlikte atılması gibi. Dolayısıyla Marksizm'in Türkiye'deki üniversitelerde meşruiyet zemini kazanabilmesi için herhalde dünyadaki bu tikanıklığın bir şekilde aşılması da gerekiyor. Aksi halde tamamen çok daha sofistike bir takım tartışmalar çerçevesi içinde, belki küçük adacıklar çerçevesinde bir takım araştırmalar vs. olabilir; ama üniversitelerde bir araştırma trendine zemin olacak bir düşünce akımı olarak ürünler verilmesi Türkiye'de pek de olası gözüküyor bence.

Ö.S: Demin söylediğimi biraz toplamak istiyorum. Şimdi bir defa nasıl tabiat boşluk sevmezse, düşüncede de boşluk olmuyor. Pratik olarak yaşanan insanların mutsuzluğu var. Bu mutsuzluk karşısında insanlar, kendi durumlarını devam ettirebilmek için bir şeylere sarılmak durumunda kalıyorlar. Bu sarılmak durumunda kalmaya büyük anlamda ideolojiler deniyor. Bunlar küçük de olabilir, cemaatler de

olabilir; ama bir şeylere sarılıp kendi o çekilmez mutsuz hallerini çekilir hale getirebilmeleri gerekiyor. Şimdi aydınlanmaya baktığın zaman, dinin yerine akıl ve bilimi geçirmek istedi. Bireyin bu dünyada mutlu olabileceğini, bu akıl sayesinde doğaüstünde egemenlik kurabileceğini sandı. Olmadı, yüzyıl kadar süren bir savaş var biliyorsun; 1789'dan 1871'e kadar mücadeleler dönemi. Bu mücadeleler içinde insanların bir kısmı gelişen egemen sınıfların ideolojisini benimsedi; ama benimsemeyenler de vardı. İşçi sınıfı gibi bir pratik yapının ortaya çıkması dolayısıyla başka bir ideoloji karşısına çıktı: sınıf ideolojisi. Sınıf ideolojisini örtmek gerektiğinde de milliyetçilik gündeme geldi. Şimdi 20. yüzyılın sonuna baktığın zaman...

İ.K: Milliyetçiliği siz Marksizm karşıtı bir şey olarak koyuyorsunuz değil mi?

Ö.S: Tabii. Milliyetçiliği toplumsal çatışmayı ortadan kaldıracak bir ideoloji olarak görüyorum. Birey de yok milliyetçilikte; çünkü birey, sınıflaşmaya yol açıyor, farklılaşmaya yol açıyor. Bütün farklılıkları millet kategorisi altında çürütmek istiyorlar; milliyetçi ideoloji bu bütünlüğü sağlayacak bir ideoloji. Almanya ve İtalya'da yaşanan deneyimler, milliyetçiliğin faşizme dönüşmesi sürecinden insanlık bir ders çıkarıyor; çoğunluk bundan nefret ediyor, en azından, milliyetçiliğin itibarı kayboluyor. Bu arada Marksizm devam ediyor; ama o da zaman zaman aksiyor. Demin de sözünü ettiğim gibi Marksizm açısından 1960'lar doruk noktası. 1970'lerden itibaren Sovyetlerdeki eleştiriler genel anlamda sınıfsal çatışma eksenine dayalı Marksist açıklamayı gözden düşürüyor. Sovyetlerin çöküşü de Marksist ideolojiyi gözden düşürüyor. Geriye ne kalıyor? Bireyi savunan Amerika ve bireyin özgürlüğü denilen "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ideolojisi, tam serbesti...

İ.K: Bu noktada postmodernizm geliyor gündeme ama postmodernizmi sadece Marksizm'e yönelik bir eleştiri gibi algılamamak lazım.

Ö.S: Niye, bence tam da öyle. Postmodernizm ne diyor? "Her şey eşittir, eşdeğerdir, insan istediğini yapar. İstiyorsa dine de inanır, istiyorsa Marksist de olur" diyor. "Biri diğerinden daha üstün değildir." Başlangıçtaki felsefi tartışmaya dönecek olursak "gerçek diye bir şey yoktur". Sofistlerin yeniden ortaya çıkması. "Ne adına bana sosyalizmi, ne adına bana kapitalizmi kabul ettireceksin; ne adına bana faşizmi kabul ettireceksin" e varan tavırlar çıkıyor. Ama "ne adına" sorusunu her şey için sorabilirsiniz. Bunun gerekçesi yok ki. İşte o zaman postmodernler Foucault dâhil olmak üzere, "ebedi gerçekçilik denilen Marksist düşünceye dayandırılan bir anlayış geçerli değildir, mutlak gerçekler yoktur, bırakın bireyler istedikleri gibi kendi özgürlüklerini kendi kimliklerini serbestçe, özgürce, kendi istedikleri gibi yaşasın." düşüncesini savunuyorlar. Eşit olmayan bir dünyada bu düşünce neye yol açıyor? Hiyerarşinin tepesindeki adamın ekmeğine yağ sürüyor. Bırakın herkes istediğini yapsın dediğin zaman, eşitlik yok ki ortada, herkes istediğini yapabilsin. Ulusal düzeyde düşün; Afrika'daki doğal enerji kaynakları olmayan bir ülke istediğini yapabilir mi? Petrolü olmayan bir ülke istediğini yapabilir mi? Petrolü olan bir ülke Arap ülkeleri gibi kültürü yoksa, eğitimi yoksa, bilimi yoksa, bir şey yapabilir mi? Yapamaz. "Her şey eşittir herkes özgürlüğünü yaşasın, kimliğini yaşasın." Bu, en

üstteki egemen gücün işine yarıyor. Onların işine yarıyor ama dünyada bir mutsuzluk var. Baştaki yere geliyorum; mutsuzluk var, bir boşluk var. Bu boşluğu eskiden Marksizm dolduruyordu, milliyetçilik dolduruyordu. Şimdi ne dolduracak? Din çıkıyor, din yeniden ortaya çıkıyor. Din sadece Türkiye’de değil; küreselleşmeyle birlikte bütün dünyada gündeme geldi. Afrika’da, Amerika başta olmak üzere, bütün gelişmiş ülkelerde din ortaya çıkmaya başladı yeniden.

İ.K: Ama o çok başka bir toplumsal formasyonda ortaya çıktı.

Ö.S: Başka bir toplumsal formasyonda ortaya çıktığı için başka bir işlev görebilir. Ama Türkiye’de durum biraz daha farklı. Türkiye’nin zaten geçmişinde, geleneğinde bir dinsel düşünce var; silememişsin ve birden iktidara geliyor, bu boşluktan yararlanarak. Aydınlanma düşüncesinin de, Marksist düşüncesinin de sorusu, insanın mutluluğu, bireyin mutluluğu. Din bu soruları kaldırıyor. Din geldiği zaman her şey yaradılışa bağlı, değiştirilemez, sormayı engelleyici bir düşünce biçimi din.

İ.K: Ama dinin içinde de, dini algılamada da bir sürü değişim yaşıyor. Yani Orta Çağ’daki din düşüncesi yok bugün herhalde.

Ö.S: Mümkün değil, değişiyor tabii. Ama dinin bir özelliği var, özellikle İslam dini açısından, değişmez dogmalar üzerine kurulmuştur kabulü var. Bu yıkılmadı. Avrupa’da Hıristiyanlığın gelişmede rol oynaması büyük ölçüde bu dogmaların kırılmış olmasına dayanıyor. Yani “her şey değişir”i az çok benimsedi. Bunu Batı yaşadı; ama neyin sonunda yaşadı? Bin senelik bir sürünmenin sonunda yaşadı. İslam bunu yaşamadı.

İ.K: Marksist deneyimler dinin toplumsal işlevini değiştirmede ne ölçüde başarılı oldu?

Ö.S: Çözemediğim sorulardan biri de şu, belki de sadece benim çözemediğim değil. “Altyapıyı değiştirirsen üstyapı değişir” dendi. Sovyetler ne yaptı? Altyapıyı değiştirdi, eğitime önem verdi, dini yasakladı, kiliseleri kapattı ama altmış sene sonra daha hızlı bir dinsel akımla karşılaştık. Bu da cevaplanması gereken sorulardan biri.

R.K: O zaman , “değiştirdi mi” diye soracaksın.

Ö.S: Ama değiştirdi, belki 20.yüzyılın başka bir düşünürü Freud’u da işin içine sokmamız lazım. İnsanın mutsuzluğu, ölüm karşısındaki çaresizliği, din faktörünün hiçbir zaman ortadan kalkmasına izin vermiyor. Din her zaman egemen oluyor.

İ.K: Belki de hiç kalkmadı. Yani Marksizm de din gibi yaşandı.

Ö.S: O da var. Marksizm de maalesef din gibi yaşandı. Eleştiri üzerine kurulmuş bir ideolojiden, soru sormayı ortadan kaldırıyor. Sovyet Marksizmi bunu yaşadı; sadece Sovyet değil, reel sosyalizmde -pek sevdiğim bir laf değil ama- bu yaşandı.

Ama tabii hangi koşullar altında yaşandığını da unutmamak gerek. Soğuk Savaş diyorsun, iki kutuplu dünya diyorsun, üç kutuplu dünya, bir çatışma var. Kapitalizm seni mahvetmek istiyor. Ama kendini korumak mecburiyetindeydi; koruyamadı. Koruyamadığı için de öbürü her bakımdan, ideolojik olarak da, düşünsel planda da üstün olduğu izlenimini yarattı.

R.K: Postmodernizm çerçevesinde söylenenlere tekrar dönecek olursak... Ömür uzun uzun anlattı, özetlersek; postmodernizm faili fiilinden sorumlu kılmaktan vazgeçiyor. Şimdi böyle bir ortamda her tarafa gidilebilir ama bir direniş olanağı da, bir örgütlü yaklaşım olanağı da burada dışarıda bırakılıyor. Bütün sorun da zaten burada. Yani postmodern düşünce, Batı'da da, Türkiye'de de küreselleşme denen sürece geçiş döneminde böyle bir işlev gördü. Postmodernizm, küreselleşmenin emperyalizmi "dismiss" etmesine zihinlerde bir ideolojik gerekçe hazırladı ve buradan kalkarak emperyalizm değil, karşılıklı bağımlılık teorisi geliştirildi. Yeni dünya düzeni anlayışı içerisinde herkes, bu "kazan kazan", "win win" olayına girdi. Daha önce hiçbir dilde yoktu böyle bir kavram; şimdi herkes "kazan kazan" havası içinde. O zaman ne oluyor? Siyasetin, anlamı kavram olarak değiştirilmiş oluyor.

İ.K: Hatta yok edilmiş oluyor.

R.K: Siyaset iktidar için yürütülen mücadele olmaktan çıkıyor. Bir iktidar mücadelesi, kaynakların dağıtımı, kaynakların kontrolü için verilen bir mücadele olmaktan çıkıyor. İşte o Daniel Bell'le başlayan, daha sonra "sanayi-ötesi toplum" yaklaşımları içinde geliştirilen çerçevede siyaset, bir takım değerlere, bir takım olanaklara, estetik güzelliklere, bunları sağlayacak haklara, yaşam kalitesine ulaşabilmek için verilen uğraş olarak karşımıza çıkıyor. Tabii böyle olduğu zaman da Marksizmin temel savından uzaklaşıyor. Türkiye'de siyasetin bir iktidar mücadelesi olduğunu söyleyen bir düşüncenin de gelişme, yeşerme koşulları ortadan kalkıyor. Marksizm, toplum içinde sapkın bir yaklaşım olarak düşünülürken, akademik yaşam içinde de anlamsız olarak görülüyor. Tarihsel olarak incelenecek, "geçmişte bu oldu" diye anlatılacak bir öyküye dönüşüyor. Bir bakış, bilim yapma tarzı, siyasi olguları anlama ve analiz etme aracı olmaktan çıkarılıyor; bugün vardığımız yer bu. Ama sadece Türkiye'ye özgü değil; dünyada da aynı.

İ.K: Postmodernizmin işlevi anlamında söylediklerinize katılıyorum; ama bu yine de postmodernizmin getirdiği bir sürü eleştiriyi de göz ardı etmeyi gerektirmiyor.

R.K: Zaten bütün mesele bu. Bunun için söyledim "faili fiilinden sorumsuz hale getiriyor" diye. Postmodernizmin en belirgin özelliği, her şeyi eleştirmesi, her şeye karşı çıkması ama bu karşı çıkıştan sonra, "ne yapmalı" sorusunu açıkta bırakması. Bu da yeni sağın veya neoliberalizmin düşüncesi ile birebir örtüşüyor: örgütsüzleştirme, pasifleştirme işlevini görüyor. Yani yeni bir hegemonyanın, yeni bir birikim stratejisi üstünde oluşturulmasının temel koşullarını düşünsel olarak hazırlıyor. Dolayısıyla yeni sağın destekçisi. Siyasetin anlamını bu bağlamda çok farklı bir şekilde yeniden kuruyor. Postmodern düşünürlerin belagatleri de çok kuvvetli; çoğu zaten edebiyattan, kültürel çalışmalardan gelme. Baudrillard'ı oku; insanın mutsuzluklarını, o mutsuzluklar karşısındaki infialini o kadar güzel yansıtır

ki! Onları yansıttın tamam; ondan sonra çözüm sendedir diyor. Hiçbir şey göstermiyor, büyük anlatıların hiçbir anlamı yok diyor. Harekette örgütlülük meselesi diye bir şeye yer kalmıyor. O zaman, hani Türkçede bir laf vardır, “gemisini kurtaran kaptan” diye, o hava içinde herkes kendi bacağından asılıyor. Bu da siyasetin anlamsızlaştırılması anlamına geliyor, siyasetin anlamsızlaştırıldığı yerde siyaset bilimi nasıl yapılır ben bu soruyla bitireyim.

İ.K: Bence de, yeni ve uzun bir söyleşinin konusu olacak bu soruyla bitirelim. Hepinize çok teşekkür ediyorum.